

ВСТУП

Актуальність теми дослідження.

Уявлення про взаємодопомогу як необхідне підґрунтя всього повсякденного життя, як засіб боротьби з бідністю, як техніка освоєння інновацій, до якої людство вдавалося щоразу, коли йому доводилося виробляти нову соціальну організацію, як засіб соціального контролю, принцип діяльності соціальних організацій, механізм соціальної політики держави, соціальна практика, проходять крізь всю історію людства .

Перспективність і значимість взаємодопомоги особливо гостро проявляється в обставинах, зумовлених поступовим перенесенням соціальних функцій держави на регіональний рівень, згортанням низки соціальних програм, неприйняттям населенням ситуації, коли наявні ресурси допомоги не доходять до найбільш нужденних. З іншого боку, тільки самі нужденні люди можуть найбільш точно сформулювати свої потреби, визначити, які ресурси і яким чином слід для цього залучити. Клієнти соціальних служб володіють набагато більшою ініціативою, творчим потенціалом і здатністю до самоорганізації, ніж зазвичай вважають представники офіційних структур.

Взаємодопомога, її розвиток - це, по суті, стратегія досягнення реальних і конкретних цілей. Суспільство може процвітати, коли процес прийняття рішень відкритий, прозорий, враховує потреби населення, забезпечуючи незворотність соціальних реформ.

Беручи до уваги всі ці обставини, людина, яка перемістилась зі звичного для неї місця та опинилась в незнайомих обставинах, потребує передусім підтримки, людей, які опинились в таких самих обставинах, та знайшли шляхи адаптації для себе та готові поділитися своїм досвідом. При роботі з

переселенцями доводиться розглядати передумови та характер соціальної солідарності, що складається на новому місці, а також загальну атмосферу в регіоні та суспільстві, що сприяє солідарності, в тому числі і переселенців з зони АТО. Соціальний працівник враховує при цьому весь комплекс цінностей і механізмів соціальної інтеграції на старому місці, причин переселення, механізмів дезінтеграції, а також особливості цінностей і механізмів реінтеграції на новому місці. Ставлення вимушеного переселенця до нової спільності, корпоративності, колективізму в старій і новій спільнотах, його психологічний стан, комфорт – ці і багато інших питань доводиться вирішувати вимушеним переселенцям та соціальним працівникам за допомогою груп взаємодопомоги. Соціальний працівник змушений діяти в декількох напрямках, розширюючи сферу своєї компетенції, поєднуючи індивідуальну, сімейну, групову, громадську роботу та соціальне адміністративне планування. У цьому плані важливими є пропаганда прав людини, роз'яснення прав вимушених переселенців. У груповій роботі продуктивні методики "групи самостійного досвіду", "групи взаємодопомоги", групова психотерапія, підтримка сусідських спільнот (у місцях компактного проживання переселенців).

Тому, на думку авторки, використання груп взаємодопомоги є актуальним у сучасних умовах в роботі з переселенцями з зони АТО, оскільки може ефективно доповнювати існуючі державні і суспільні системи підтримки і змінювати на краще життя багатьох людей.

Стан наукової розробленості проблеми.

Вагомий внесок у дослідження психології мас, взаємовідносин мас, лідера та формування групової психотерапії було зроблено З.Фрейдом. Його учні Альфред Адлер, Луїс Уендер, Пауль Шільдер одними з перших спробували використовувати психоаналітичне лікування в умовах групи.

Значний вплив на розробку проблеми групової роботи здійснив Якоб Морено - йому належить термін «групова психотерапія», Карл Роджерс заклав основи гуманістичного напрямку в соціально-психологічних науках і надав значного поштовху розвитку групової психотерапії.

Праця Станіслава Кратохвіла «Групова психотерапія неврозів» стала настільною книгою для лікарів, які практикують групову психотерапію.

Серед сучасних вітчизняних вчених багато зробили для розвитку групової психотерапії С. С. Лібих, А. Л. Гроссман, Н. В. Іванов, А. І. Захаров.

Безсумнівний вплив на дослідження малих психокорекційних груп здійснили роботи Курта Левіна, зокрема, його «теорія поля».

Незважаючи на те, що у вітчизняному та закордонному науковому просторі існує доволі великий масив літератури з вивчення організації груп само- та взаємодопомоги, бракує праць, присвячених особливостям організації та використання груп взаємодопомоги в соціальній роботі з переселенцями з зони АТО.

Метою дослідження є аналіз позитивного впливу груп взаємодопомоги в соціальній роботі з переселенцями з зони АТО та розгляд можливостей і перспектив організації груп взаємодопомоги для вимушених переселенців з зони АТО у м. Києві.

Визначена мета обумовила такі **завдання**:

- розглянути генезу дослідження груп взаємодопомоги в науковій літературі;
- проаналізувати сутність, структуру та функції груп взаємодопомоги;
- з'ясувати методи, особливості і способи організації груп взаємодопомоги з різними категоріями населення;
- розробити соціальний проект по організації груп взаємодопомоги з переселенцями з зони АТО у м. Києві;

Об'єкт роботи - групи взаємодопомоги.

Предмет роботи – особливості використання груп взаємодопомоги в соціальній роботі з переселенцями з зони АТО.

Методи дослідження: концептуальний підхід, аналіз, синтез, моделювання, системний та компаративний аналіз проблеми.

Новизна одержаних результатів полягає в систематизації й узагальненні досліджень з проблематики функціонування груп взаємодопомоги. В роботі

вперше обґрунтовано доцільність і можливість використання груп взаємодопомоги в соціальній роботі з переселенцями з зони АТО. Обґрунтуванням виступає соціальний проект по використанню груп взаємодопомоги для переселенців з зони АТО.

Теоретична та практична цінність роботи полягає у систематизації наукових положень з проблеми, сформульованих вітчизняними та зарубіжними психологами та соціологами, аналізі різних підходів до організації груп взаємодопомоги.

Результати роботи уможливають використання результатів проведеного аналізу для організації груп взаємодопомоги на державній основі з переселенцями з зони АТО в м. Києві.

Структура роботи складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та рекомендацій та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи 97 сторінок (з них основного тексту 91 сторінки).

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГРУП ВЗАЄМОДОПОМОГИ

1.1. Генеза дослідження груп взаємодопомоги в науковій літературі

Для людини завжди було важливим соціальне життя та комфорт середовища, в якому вона мешкає. Це усвідомлювали та використовували у своїй роботі багато соціологів, психологів та вчених. Соціум має великий потенціал – його впливом можна лікувати, калічити або спостерігати та робити висновки про загальну поведінку та мотивацію людей. Тому організація групового підходу роботи з людьми стає актуальною і набуває все більшого розповсюдження. У літературі згадуються різні джерела походження груп взаємодопомоги. Незалежно від своїх попередників, сучасні групи взаємодопомоги створюються, щоб хоч частково задовольнити терапевтичні потреби населення, з якими не справляються або неадекватно справляються існуючі соціальні установи.

Одним з перших фахівців, що практикували груповий підхід, був Джозеф Пратт, бостонський лікар-інтерн, який лікував хворих на туберкульоз, які не могли собі дозволити перебування в стаціонарі. Д. Пратт збирав хворих в групи, розповідаючи їм про гігієну, необхідності відпочинку, свіжого повітря і гарної їжі. Його пацієнти вели щоденники, що свідчили про позитивні зрушення в хвороби, формуванні здатності до групового згуртування й турботі один про одного. Спочатку Д. Пратт розглядав групову форму у своїй лікарській практиці як економічно вигідну і не бачив у ній терапевтичних можливостей. Лише через роки Д. Пратт звернувся до терапевтичного використання групової взаємодії. У 1930 р він прийшов до переконання, що в психотерапії головна роль належить групі, її вплив зводиться до ефективного

впливу однієї людини на іншу, і розробив методику групової терапії для людей, які не мали соматичних порушень. На Д.Пратта вплинули роботи французького лікаря Жозефа Жюля Дежерина, який використовував метод переконання і перенавчання в лікуванні хворих неврозом [25].

Великий вплив на формування групової психотерапії зробили роботи З.Фрейда, що стосуються вивчення психології мас, взаємовідносин мас і лідера і т. д. Його учні Альфред Адлер, Луїс Уендер, Пауль Шільдер одними з перших спробували використовувати психоаналітичне лікування в умовах групи [33].

Однак, родоначальником групової психотерапії вважають Якоба Морено, йому ж належить термін «групова психотерапія». Важливим епізодом у розвитку групової психотерапії стала робота Морено з віденськими повіями (1913 рік). Спільно з лікарем В.Грюеном і журналістом К.Кальбертом він створив групи по 8-10 дівчат у кожній, які зустрічалися 2-3 рази на тиждень для обговорення складнощів, що виникають в їх житті. Ось висновки, які зробив Морено в підсумку цієї роботи:

«Вже тоді мене вразили чотири аспекти групової психотерапії, пізніше вони стали основами групової психотерапії будь-якого роду: 1) автономія групи; 2) у групи є своя структура, і варто про неї дізнатися якомога більше;) груповий діагноз є попередньою умовою групової психотерапії; 3) проблема колективності; повії представляли собою якийсь загальний соціальний порядок зі своїми патернами поведінки, ролями і т.д, що забарвлювало будь-яку ситуацію, незалежно від окремих учасників групи і конкретної групи в цілому; 4) проблема автономності та безіменності ... В груповій терапії існує тенденція до безіменності її членів, межі між окремими Его послаблюються, важливості набуває сама група як єдине ціле.» [14, С.23].

Значний вплив на розвиток групової психотерапії надав Карл Роджерс. Він заклав основи гуманістичного напрямку в психотерапії. Його терапія, центрована на клієнті, поняття про «енкаунтергрупах», «процесі зустрічей» заклали основу антиавторитарної недирективної психотерапії [41].

Безсумнівний вплив на дослідження малих психокорекційних груп здійснили роботи Курта Левіна, особливо його «теорія поля». Теорія Курта Левіна є оригінальною теорією в поясненні людської поведінки. Відповідно до неї, події цілком зводяться до конкретної сукупності умов існуючого в даний момент поля. Ще півстоліття тому він говорив, що «легше змінити індивідуумів, зібраних у групу, ніж кожного з них окремо» [55].

У 1978 р в Празі була видана книга Станіслава Кратохвіла «Групова психотерапія неврозів», яка стала настільною книгою для лікарів, які практикують групову психотерапію.

Серед сучасних вітчизняних вчених багато зробили для розвитку групової психотерапії С. С. Лібих, А. Л. Гроссман, Н. В. Іванов, А. І. Захаров.

В Лондоні в 1844 р Дж. Вільямс заснував Молодіжну чоловічу християнську асоціацію з метою виховання молодих людей у християнських традиціях та ідеалах. Такі ж організації починають утворюватися не тільки в Англії, але і в США.

У 1851 р заснована подібна організація в м Балтіморі, в 1866 р. - Молодіжна жіноча християнська організація в Бостоні. Ці організації відкривали спеціальні школи, літні табори, організовували раціональне дозвілля молоді [29].

Можна відзначити, як поступове соціальне реформування суспільства включало в інтереси благодійних та конфесійних організацій проблеми різних соціальних груп. Бідність і злидні серед робітничих верств населення, експлуатація, політична корупція вносили корективи в їхню діяльність. Соціальна підтримка безробітних, забезпечення харчуванням голодних, лікування хворих - такі основні акції та програми дій, які розгортаються в даний період в груповій роботі.

Перші активісти, які працюють з групою, ідеологію діяльності обґрунтовували на принципах взаємодопомоги малозабезпеченим верствам населення. Проте, вже в ранніх підходах закладалися принципи майбутньої професійної діяльності, які були спрямовані на задоволення соціальних і

вітальних потреб людини. У груповій роботі шукали спосіб поліпшення життя окремої людини, а також можливість зміни навколишнього середовища, розвиток демократичних засад у суспільстві [15].

Найбільш поширена форма групової діяльності цього періоду була пов'язана з роботою клубу. Клуб, що складається з невеликої групи людей, об'єднував на основі загальної проблеми різні верстви населення. Наприклад, існували клуби, діяльність яких була пов'язана з організацією життєдіяльності "дітей вулиць", безпритульних дітей. Інші клуби об'єднували людей на основі політичних інтересів, наприклад дискусійні клуби робітників, які вивчають теорії соціалізму, або жінок, які борються за свої права. Однак, ці клуби будували свою діяльність за певними організаційними принципами.

Діяльність клубів була побудована або на спільності інтересів, або на індивідуальних дружніх зв'язках. Як правило, вони були автономні, мали свої статuti та членські обов'язки. Найбільш авторитетна людина обиралася директором клубу. Однак, він здійснював функції спостерігача, відповідав за загальний розвиток, врегулювання відносин, за ефективність взаємовідносин між членами клубу. Розвиваючись як невеликі автономні асоціації, клуби формували певну ідеологію роботи. [47]

Перші організації самопомоги з'явилися в європейських країнах. В основі їхньої діяльності і відносин з державою лежить принцип субсидіарності. Субсидіарність (від лат. *Subsidium ferre* - надавати допомогу) - один з основоположних принципів соціальної політики (в ширшому розумінні - державного та муніципального управління), відповідно до якого соціальні проблеми повинні по можливості вирішуватися на тому рівні, де вони виникають, через самоорганізацію громадян за підтримки держави. [28] Держава повинна пропонувати своїм громадянам допомогу для того, щоб вони могли самостійно вирішувати свої проблеми на основі самоорганізації і самоконтролю. Субсидіарність є вираженням принципу достатності в управлінні: компетентністю більш високого рівня повинні бути тільки питання, які не можуть бути вирішені на нижчому. [2] Принцип субсидіарності, з одного

боку, обмежує втручання держави і дозволяє громадянам, групам і громадам (місцевим співтовариствам) самим визначати найбільш актуальні проблеми і форми їх вирішення, а з іншого надає державній владі обов'язок підтримувати (через субсидії) вирішення соціальних проблем на місцях груп громадян, які об'єдналися. Відповідно до принципу субсидіарності, органи державного і муніципального управління не повинні створювати власні державні служби та установи там, де відповідні служби та установи вже створені або створюються за приватною ініціативою недержавних об'єднань.

Таким чином, громадські об'єднання та приватна ініціатива самоорганізованих громадян користується переважним правом: державні структури не повинні виконувати того, з чим можуть успішно впоратися місцеві спільноти. [57]

Історично так склалося, що першими, хто продемонстрував потужні потенційні можливості груп взаємодопомоги, були групи людей з алкогольною залежністю. Група анонімних алкоголіків розпочала свою роботу в 1935 р. в США, щоб допомогти «безнадійним» алкоголікам позбутися залежності від цієї шкідливої звички. Цього не змогли зробити навіть фахівці-медики. У 1940-х роках почали створюватися групи самодопомоги людьми, які страждали від психічних розладів та психологічних наслідків участі в бойових діях. Уже після Другої світової війни, коли велика кількість людей мали психічні травми та розлади, в країнах континентальної Європи, Великій Британії та США набуло поширення активне створення груп самодопомоги та терапевтичних спільнот.

Але все ж таки, найстаріша і найбільш відома з існуючих терапевтичних груп взаємодопомоги - спільнота Анонімних алкоголіків (АА). Вона має філії Al-Anon і Al-Ateen для їхніх родичів і друзів. На даний момент вона налічує 1 млн чол. в 92 країнах. Її програма «12 кроків» прийнята в тому числі Анонімними азартними гравцями, Анонімними ненажерам, Анонімними шизофреніками і Анонімними наркоманами. Крім того, добре відомі організації взаємодопомоги Корпорація «Одужання» для колишніх пацієнтів

психіатричних установ і «Синанон» для наркоманів (а пізніше і для колишніх ув'язнених).[4]

Відносини між групами взаємодопомоги і професіоналами, що працюють приватно або в державних установах, варіюють від тісної співпраці до антагонізму. Для деяких груп незалежність від авторитету, методів і фінансування професіоналів є справою принципу. Але навіть затяті прихильники груп взаємодопомоги все більше визнають важливість того, як професіонали створюють і консультують деякі з таких груп. За даними проведених досліджень, близько третини груп взаємодопомоги були засновані щонайменше за сприяння професійних помічників. Професіонали і непрофесіонали тісно взаємодіють між собою в діяльності багатьох груп, що мають відношення до фізичного здоров'я. Такі організації, як АА, часто отримують суттєву підтримку з боку психіатрів і клінічних психологів.[50]

Групи взаємодопомоги, звичайно, є лише однією з форм самостійної добровільної взаємної підтримки. Утім, в основі їхнього існування лежать різні теоретичні обґрунтування, що впливає на їх різноманіття. Поширення практики та широке обговорення діяльності груп взаємодопомоги сприяли появі декількох теоретичних підходів для пояснення ідеї самокерованої діяльності та ефективності груп взаємодопомоги.

Із точки зору теоретичного підходу «ідеї соціальної/взаємної підтримки» групи взаємодопомоги можна представити як такі, що спираються на потенційні вигоди від взаємодії та обміну взаємною підтримкою. Зокрема, вони використовують підтримку від людей, які пройшли через подібні труднощі, і тому учасники можуть легко співчувати один одному. Цей тип взаємної підтримки може компенсувати недоліки природних мереж підтримки через принцип рівної взаємності, дотримання рівності статусу всіх членів групи як основної риси діяльності груп взаємодопомоги. Ця риса підтримки є унікальною, вона відрізняється від підтримки, що надають професіонали – це підтримка рівного рівному, підтримка від вразливого вразливому, саме в такий

спосіб підтримується рівність статусу всіх членів групи, дотримується принцип рівної взаємності.

Британський науковець Ф. Різман запропонував інший теоретичний підхід – «основний помічник в оздоровленні» (helper-therapy principle), який стверджує, що «люди, яким надається допомога, завжди отримують моральний зиск, проте здається більш вірогідним, що люди, які надають допомогу, також отримують моральне задоволення від своєї ролі». Люди, котрі страждають від своїх власних труднощів, вважають, що їхній болючий досвід може допомогти іншим, які так само потрапили у той же човен негараздів. Ця ситуація дозволяє першим реалізувати гуманістичні або екзистенційні смисли свого досвіду. Крім того, деякі з них можуть поглибити своє розуміння власних проблем, допомагаючи іншим у схожих обставинах [9]. Наступний запропонований теоретичний підхід полягає в ідеї «емпіричного знання». У ранніх дослідженнях груп самопомоги науковцями було виявлено, що існує дихотомія між професійною допомогою та непрофесійною. Остання представлена взаємодопомогою та підтримкою з боку непрофесіонала – лей хелпера (lay helper – з англійської «просто людина»). Лей хелпер не має спеціалізованого або професійного знання предмету, але приділяє вам час у певному місці, де ви почуваетесь комфортно, щоб бути мотивованим до позитивних змін [9;10]. На думку дослідниці Т. Боркман, визначальним для існування такої взаємної допомоги є володіння знанням, набутим із власного досвіду, котре суттєво відрізняється від професійних знань фахівців [13; 21]. Те, що відрізняє підтримку лей хелперів від підтримки з боку членів груп взаємодопомоги, стверджує Т. Боркман, є емпіричне знання. Ця теорія припускає, що значний час слід приділити набуттю досвіду для нових груп взаємодопомоги (або нових членів), щоб стати повноцінними членами групи через набуття емпіричного знання. Тому що потрібен певний час, щоб емпіричне знання, розроблене іншими групами, розвинене шляхом накопичення досвіду багатьох людей, які знайшли вже шляхи вирішення різних

складних життєвих ситуацій, стало зрозумілим, доступним для нових членів та новоутворених груп.

Основні положення теорії Т. Боркман узгоджуються з припущенням дослідника Т.Ока про те, що основою для набуття емпіричного знання групою є три найважливіші принципи діяльності груп самопомоги: неперервна діяльність; однаковий досвід та принцип безпосередньої участі [21]. Четвертий теоретичний підхід фокусується на ідеї, що існує специфічне бачення процесу взаємодопомоги в групі, а саме: групи взаємодопомоги напрацьовують зовсім інший погляд, інше розуміння своєї проблеми, яке відрізняється від думки професіоналів. П. Анце назвав цей погляд «ідеологія», а М. Кеннеді та К. Хамфріс використовували термін «світогляд» [34]. Т. Боркман розширила цю ідею, наголошуючи, що такі альтернативні точки зору підтримують «вільне значення перспективи» взаємодопомоги. Інакше кажучи, альтернативне ставлення до проблеми.

Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота мають менше шансів бути стигматизуючими, і швидше за все, будуть конструктивними, позитивними, а також розглядатимуть членів групи у доброзичливій манері, зберігаючи їхню людську гідність більше, ніж підходи професіоналів. Ця ідея також пов'язана зі звільненням від пригнічення, що була запропонована Т. Ока як один з трьох основних процесів (інші два – обмін і індивідуальна незалежність). Фахівці часто не усвідомлюють, що професійна термінологія, прогнози, тлумачення ними проблем клієнта є стигматизуючими або приховано негативними [38]. П'ятий теоретичний підхід пояснює ідею діяльності групи взаємодопомоги як громадської організації, а не як форму терапії або соціальної підтримки. У науковій літературі зустрічається ще один підхід: теорія соціального навчання, яка акцентує увагу на учасниках груп з успішним досвідом виживання, внаслідок чого їхня життєдіяльність стає зразками для наслідування іншими учасниками групи. Багато авторів сходяться на думці, що для аналізу зазначених вище теоретичних підходів необхідно проведення

подальших досліджень, причому якісні дослідження будуть більш релевантними, ніж кількісні [42;40].

Розглянувши вивченість груп взаємодопомоги, можна побачити, що різні вчені, соціологи вивчали такий важливий аспект, як соціальний вплив, вплив груп на людини. Завдяки цьому, можна використовувати цей матеріал для роботи з новими, інноваційними техніками роботи з людьми для поліпшення їх існування в різних умовах.

1.2. Групи взаємодопомоги: сутність, структура, функції.

Групи взаємодопомоги є більш-менш формальні організації непрофесіоналів, що переслідують спільну мету заради досягнення блага для кожного члена групи. Мова йде про групи, головна мета яких - зміни в психології чи поведінці учасників. Вони виходять з двох принципів, а саме: люди, що ефективно справляються або впорався з особистою проблемою, - найкращі помічники в порівнянні з професіоналами, що не мають в цьому власного досвіду; такі люди, допомагаючи один одному, допомагають і самим собі.

У загальному розумінні групи взаємодопомоги - це групи, учасники яких, поділяючи певні особисті інтереси, маючи подібний досвід, об'єднуються для співпраці з метою реалізації власних потреб або потреб спільності завдяки обміну інформацією, взаємопідтримки [48].

Групи взаємодопомоги мають такі характеристики :

- Являють собою свого роду розмовний гурток з участю певної кількості людей (близько 6 -20 членів);
- Самостійно визначають напрямок своєї діяльності, тобто тематика і методи роботи групи розробляються самими членами групи;

- Вимагають від своїх членів активного і безперервного співробітництва;
- Як правило, їх керівництвом не займаються професійні помічники;
- Організують систематичні зустрічі у визначені терміни (наприклад, раз на тиждень, кожні 2 тижні або раз на місяць).

У загальних бесідах під час систематичних зустрічей членів груп, окремі її учасники можуть отримати полегшення і підтримку від інших членів групи і зрозуміти, що не тільки вони одні обтяжені аналогічними проблемами. Вони набувають навички з усвідомлення своїх труднощів, поводження з ними та їх подолання. У центрі роботи такої групи знаходиться взаємний обмін досвідом та інформацією.

У групах взаємодопомоги в області здоров'я і захворювань її члени займаються взаємним обміном інформацією, наприклад, щодо можливостей лікування їх захворювання, застосування медикаментів, їх ефективності і побічних дій, питань з прав людей з важкою інвалідністю або надання фінансової підтримки товариствами страхування з догляду за хворими та медичного страхування.

Робоче співтовариство Німеччини по групах взаємодопомоги дає так визначає сутність цих груп [36]:

- Групи взаємодопомоги є добровільні, здебільшого вільні об'єднання людей, активність яких спрямована на спільне подолання хвороб, психічних або соціальних проблем, що випали на їх частку, або родичів постраждалих. Їх робота не переслідує мети отримання доходу. Їх метою є зміна особистих життєвих обставин, а також надання впливу на свої соціальні і політичні умови. Шляхом систематичної, найчастіше, що проходить з тижневою періодичністю групової роботи, вони висувають на передній план щирість, рівноправність, спільність проведених бесід і надання взаємної допомоги. Така група є в даному випадку засобом, що служить для усунення відчуття зовнішньої (соціальна, громадська) і внутрішньої (особиста, душевна) ізоляції. Завдання групи самопомоги спрямовані в першу чергу на її членів, а не на сторонніх, що й відрізняє її від інших форм цивільних ініціатив. Групи взаємодопомоги не

працюють під керівництвом професійних помічників, але проте, деякі з них іноді залучають експертів стосовно окремих проблем;

- Групи взаємодопомоги створюються на основі самостійно визначеної під власну відповідальність зацікавленості потерпілих або їх родичів. Мотивація при цьому виходить з бажання змінити що-небудь у власній ситуації та обмінятися своїм досвідом з людьми, що живуть під тягарем аналогічних проблем;

- Члени груп самопомоги знаходять порозуміння на рівні однакових проблем, створюючи можливості для їх конкретного усвідомлення. Таке конкретне усвідомлення проблем не вдається професійним поміщикам, тому що вони не можуть відчувати на собі тягар проблем постраждалих із-за відсутності аналогічного власного досвіду;

- Стороння допомога (наприклад, професійні консультації, терапія) означає - прийняття допомоги, в той час як взаємодопомога завжди має на увазі обопільні віддачу та отримання;

- Ініціатива з надання взаємодопомоги являє собою істотне доповнення до професійної допомоги в медичному та соціальному забезпеченні. Вона в першу чергу спрямована на компенсацію психосоціального дефіциту.

Якщо групі потрібна допомога, тоді всі теми і проблеми повинні бути дуже точно сформульовані, і бажання з надання підтримки ззовні має виходити від усіх членів групи взаємодопомоги. Також повинні бути визначені і межі наданої допомоги.

Як правило, група запрошує на свою зустріч консультанта, коли присутні всі члени групи взаємодопомоги. Консультації мають проводитися тільки під час зустрічі групи.

Особливо важливим при цьому є те, щоб консультанти не втручалися в тематику групи, а зосереджували напрямок своєї консультації лише на структурі та методах роботи групи, а також на спілкуванні членів групи один з одним.

Вченими створено кілька типологій груп взаємодопомоги. Чотири типи, розроблені Леоном Леві, найбільше підходять для груп з терапевтичної орієнтацією[27].

Групи I типу займаються переважно контролем або реорганізацією поведінки. Приклади таких груп: АА, Анонімні азартні гравці і Анонімні батьки. Членів груп II типу за класифікацією Л. Леві об'єднують спільні стресові ситуації, відповідно до яких їх можна розділити на підтипи. Ці групи можуть фокусуватися на таких кризових ситуаціях, як зґвалтування, вбивство будь-ким дитини і виживання після суїцидної спроби. Інші групи займаються перехідними періодами життя, або переходом до нормального стану. Такі групи прагнуть скоріше до співволодіння з кризовими ситуаціями, ніж до зміни статусу своїх членів. У роботі груп III типу беруть участь люди, які відчують дискримінацію у зв'язку з їх статтю, расової чи класової приналежністю і сексуальною орієнтацією. Групи IV типу не мають будь-якої певної загальної проблеми, вони прагнуть до загальної самоактуалізації та підвищення особистої ефективності.

Також можна виділити ряд загальних терапевтичних рис або процесів, які сприяють досягненню змін в поведінці членів груп взаємодопомоги [19, с.400]:

1) Загальний досвід. Певний тип загального досвіду або ситуацій є основою і обґрунтуванням існування більшості груп взаємодопомоги. Ця спільність має кілька позитивних рис. Людей у таких групах зазвичай відразу і повністю розуміють, і тому вони не відчують себе психологічно самотніми. Крім того, спільність схиляє людей до зниження захистів і спонукає до саморозкриття, чому супроводжують ефект катарсису і зменшення сорому.

2) Допомога іншим. Принцип «помічник терапії» у групах взаємодопомоги свідчить, що чим більше члени групи допомагають іншим, тим більше вони допомагають самим собі.

3) Постійна система підтримки. Члени групи самопомоги часто отримують від інших учасників підтримку, підбадьорення і похвалу. Насправді

підтримка здійснюється цілодобово, якщо є можливість зв'язатися з іншими по телефону.

Система підтримки стає чимось на зразок великої співчутливою сім'ї. Великий терапевтичний ефект приносить отримання інформаційного технічного порядку, а також елементів народної мудрості.

4) Отримання зворотнього зв'язку. В обстановці відкритості і щирості, типової для груп взаємодопомоги, поведінка учасників є влучним спостереженням і коментарям їх членів групи.

5) Навчання спеціальним методам. У таких групах, як АА, успішність рішення проблем залежить від слідування спеціальним методам або технічним прийомам. Члени груп освоюють ці прийоми і вчать постійно застосовувати їх, що забезпечує створення терапевтично цінної структури.

6) Інші когнітивні процеси. Терапевтичний вплив процесу взаємодопомоги в значній мірі пов'язане з такими принципами когнітивної терапії, як формування позитивного Я-образу, поліпшення саморозуміння, розширення сприймаються альтернатив, посилення розрізняльної здатності та перевизначення норм.

Правила та методи роботи призначені для того, щоб надати певну структуру бесідам і подіям в групі взаємодопомоги. Вони сприяють концентрації уваги на одній певній темі і індивідуальних бажаннях. Застосування цих методів і правил дуже різноманітно і залежить від відповідної тематики групи взаємодопомоги.

Так, наприклад, групи взаємодопомоги, зайняті у сфері людей із згубними пристрастями, часто використовують у своїй діяльності інші методи в порівнянні з групами з обміну особистим досвідом або групами людей з хронічними захворюваннями [9].

Деякі групи взаємодопомоги працюють без певних правил або користуються лише певною технікою або методами, які здаються їм найбільш підходящими для своєї діяльності. Право вибору щодо правил і методів роботи завжди залишається за самою групою.

Кожна група самопомоги розробляє свій власний принцип дії, що відповідає її бажань і потреб. Стиль роботи може змінюватися з плином часу, що робить необхідним або зайвим застосування тих чи інших принципів. Початок і кінець засідання групи встановлюються конкретно.

Члени групи знають, коли починається зосереджена групова робота і можуть налаштуватися на виклад своїх проблем. Конкретизація початку і кінця зустрічі має при цьому дуже важливе значення [13]:

1. Кожен розповідає тільки про свої особисті проблеми, але не про чужі.

Як правило, кожен член говорить про своє особисте - висловлює свої думки, відчуття, переживання, надії або очікування. Зрозуміло, неможливо виключити з своєї розповіді близьких або друзів, що грають важливу роль в житті кожного члена групи. Проте вся увага слід зосереджувати при цьому тільки на своїй персоні. Про відсутніх членів у групі говорити не можна.

2. Пріоритет у перериванні обговорення.

Можна перервати обговорення, якщо учасник не бажає більше брати участь у ньому, або йому нудно, чи він роздратований або з якої-небудь іншої причини не можете сконцентруватися. «Відсутній» таким чином член групи втрачає можливість не тільки для свого самовираження, а й означає свого роду втрату для всієї групи. Як тільки ця «перешкода», що виникла в процесі обговорення, усунена, так перервану розмову знову поновлюють. Може статися так, що перш обговорюється інша тема, яка вважається більш важливою для групи в даний час і яка могла стати актуальною саме завдяки переривання бесіди.

Потрібно мати певний ступінь сміливості, щоб застосовувати такий порядок розвитку подій у групі, але це дуже важливо для створення атмосфери солідарності один з одним.

3. Як я відчуваю себе сьогодні?

У багатьох групах самопомоги на початку їхньої зустрічі задається питання щодо актуальних проблем і самопочуття членів (наприклад, почуття страху, яке хтось відчуває і в даний момент) з тим, щоб в першу чергу почати

розмову на цю тему (хоча і були заплановані інші теми для обговорення). Такий метод звернення створює у кожного відчуття спільності і розуміння.

4. Спонтанне висловлювання.

Кожен учасник має можливість спонтанного та короткого (не більше 2 хвилин) вираження своєї думки стосовно певної теми, ситуації чи актуального стану. Ці вислови не коментуються і не обговорюються.

Метод такого спонтанного «викиду» думки може застосовуватися на початку, під час або в кінці засідання групи, а також при тих ситуаціях в групі, коли виникають непорозуміння.

Спонтанне висловлювання призначене для того, щоб:

- Конкретизувати «розпливчасті», невизначені ситуації, що виникли між членами групи взаємодопомоги;
- Описати моментальну особисту ситуацію учасників;
- Висловити власні емоції і відчуття;
- Висловити свої очікування, потреби і бажання;
- Назвати цікаві теми;
- Знайти можливість вступу до обговорення групи;
- Залишити собі заключне думку про проведену груповий зустрічі.

Лише, коли всі учасники групи висловили свою думку, проводиться оцінка спонтанних висловлювань, з чого можуть бути зроблені навіть певні висновки (наприклад, зміна тематики, застосування конкретних методик).

5. Feedback (зворотній зв'язок)

Мета, переслідувана методом Feedback, дає нам можливість дізнатися, який вплив надає наша поведінка на інших. Позитивний ефект від Feedback полягає в тому, що неадекватна поведінка в спільній роботі може піддатися коригуванню або навіть спричинити корисну дію на групу.

Якщо учасник групи не впевнений в тому, як саме діє його поведінка на інших членів групи, або хоче знати, що про нього думають інші, тоді він може звернутися до методу зворотного зв'язку (Feedback).

Або ж, якщо, наприклад, поведінка одного з членів групи викликає у нього приємні або неприємні почуття, тоді учасник групи може і тут висловити своє бажання скористатися методом Feedback.

Зворотній зв'язок виявляється при цьому вельми корисною при:

- Зіставленні особистих відчуттів і відчуттів інших людей;
- Розумінні причин, що ініціюють моментів і спонукань, що викликали такий стиль поведінки і висловлювання;
- Виключення непотрібних інтерпретацій і всіляких спекуляцій;
- Отримання інформації щодо впливу на інших і ефективності власної поведінки.

6. Керівництво веденням обговорення.

Керівництво обговоренням при зустрічах може по черзі покладатися на будь-якого з членів групи. Воно є засобом при структуруванні розвитку подій у групі, але не визначає сам зміст. Керівники обговорення не є керівниками групи.

Такі громадські об'єднання є некомерційними організаціями, тобто вони не мають одержання прибутку як основної мети своєї діяльності і не розподіляють отриманий прибуток між учасниками.

Громадські об'єднання можуть створюватися у формі громадських організацій, громадських рухів, громадських фондів, громадських установ і органів громадської самодіяльності. Найбільш поширеною формою є громадська організація, засноване на членстві громадських об'єднань, створене на основі спільної діяльності для захисту спільних інтересів і досягнення статутних цілей об'єднання громадян.

Громадські організації само та взаємодопомоги - одна з важливих складових соціальної роботи, прояв соціальної ініціативи людей, що потрапили у важку життєву ситуацію і об'єднують власні зусилля за рішенням своїх проблем. Вони займаються захистом законних прав та інтересів людей, що опинилися у важкій життєвій ситуації, поданням їх інтересів в органах державної влади, в т.ч. просуванням законів та інших нормативних актів,

спрямованих на вирішення тих чи інших проблем і формують громадську думку, організують взаємну підтримку і допомогу, забезпечують розробку стандартів і змісту соціальних послуг, збирають і акумулюють кошти для вирішення соціальних проблем .[33]

Організації взаємодопомоги та самодопомоги тісно взаємодіють з соціальними службами, нерідко працюють на їх базі, отримують організаційну та методичну підтримку, використовують фахівців державних і муніципальних соціальних служб.

Переваги організацій взаємодопомоги у соціальній сфері:

- Безпосередній контакт з цільовою групою;
- Горизонтальні зв'язки;
- Менша бюрократію;
- Швидкість реагування і гнучкість;
- Висококваліфікований персонал;
- Знання проблеми;
- Більш низькі ціни за рахунок мобілізації та залучення сил добровольців;
- Економія державних витрат, що виділяються на управління;
- Плюралізм у прийнятті рішень;
- Розробка та впровадження інноваційних технологій і моделей.

Добровольці складають основу діяльності організацій самодопомоги та взаємодопомоги.

Соціальна робота з групою - це напрямок практичної діяльності, функції якої поширюються в різних областях людської життєдіяльності від добробуту та освіти до адаптації і відновлення. Клієнтами соціальної групової роботи є індивідууми, що мають різну етіологію проблем. [33]

Згідно підходу Г. Конопки, соціальна групова робота є практичним методом соціальної роботи, який допомагає особистостям розширювати їх соціальне функціонування і через цілеспрямований досвід групи ефективніше справлятися з їх індивідуальними, груповими або проблемами в мікросоціумі..

Г. Конопка отримала докторську ступінь з соціальної роботи в Колумбійському університеті. Подальша її наукова діяльність була пов'язана до 1978 р з факультетом соціальної роботи Університету Міннесоти.

Термін "соціальна групова робота" запропонований Г. Конопка та іншими дослідниками, щоб показати специфіку і відмінність соціальної групової роботи від групової психотерапевтичної роботи. Якщо у соціальній груповій роботі акцент робиться на проблеми, пов'язані з соціальним функціонуванням, то в груповій психотерапії на емоційних та психологічних процесах у хворих людей. Сьогодні спостерігається тенденція, коли методи групової психотерапії застосовуються в практиці соціальної групової роботи, що розширює її пізнавальні кордону, і в цьому зв'язку використовуються два поняття: "групова терапія" і "групова робота".

Поняття "групова терапія" вживається у двох значеннях. Перше значення, традиційне, пов'язують з практичною діяльністю соціального працівника, покликаного, зменшуючи страждання клієнта, покращувати ступінь індивідуального і соціального функціонування через кероване взаємодія групи. Друге значення використовується в підходах до класифікації соціальної групової роботи, воно визначає вид соціальної групової роботи, заснованої на груповій динаміці і терапевтичному впливі групи на клієнта. [22 - с.22]

Соціальна групова робота - це метод міжособистісної допомоги розвитку в професійній соціальній роботі в малих групах, де використовується груповий контекст для досягнення індивідуальних та групових цілей. Соціальна групова робота, як і соціальна робота з випадком, включає різні підходи поведінкового обміну, індивідуального розвитку, інтерперсональних умінь, групових орієнтованих проблем, соціальних акцій. На практиці соціальна групова робота представлена досить широко: від групового консультування до терапевтичних підходів. Соціальна групова робота включає різні види діяльності.

1. Розвиток цілої групи і окремого члена групи.
2. Розвиток взаємної допомоги та підтримки серед членів групи.
3. Використання групового процесу для життєдіяльності групи.

4. Розвиток автономності в групі.

Соціальна групова робота традиційно використовується в практиці роботи в микросоциуме з дітьми, в соціальних агентствах. У соціальній груповій роботі використовують розвиваючі, реабілітаційні, організаційно-реабілітаційні підходи, а також соціальні тренінги та тренінги соціальної компетенції.

Розвиваючі підходи - засновані на екзистенціальних концептах і спрямовані на подолання стресів і криз в індивідуальному розвитку.

Реабілітаційні підходи - засновані на егопсихології з орієнтацією на поведінкові теорії. В основі використання динаміки малих груп в терапевтичних цілях для вирішення індивідуальних проблем.

Організаційно-розвиваючі підходи - зосереджені на системній взаємодії між індивідуумами в груповому процесі.[10]

Динаміка розвитку соціальної групової роботи така, що не представляється можливим дати об'ємну класифікацію використовуваних підходів. Можна відзначити, що перша класифікація соціальної групової роботи була запропонована в 60-і рр. Дж. Клейном [3].

В основі його класифікації - систематизація реальних напрямків групової роботи, характерних для даного часу, що дало можливість запропонувати йому таку класифікацію.

1. Групи дозвілля.

2. Освітні групи:

- Групи сімейного освіти;
- Групи професійної орієнтації;
- Групи вільного вибору.

3. Соціальні групи:

- Націлені на збереження адаптивних моделей поведінки;
- Націлені на зміну адаптивних моделей поведінки.

4. Терапевтичні групи.

У більш пізній період дослідники Пепелл і Ротман запропонували інший підхід до класифікації соціальної групової роботи. В основі її лежали родові та видові особливості моделей групової роботи, розмежувальну критеріями моделі стали: тип надаваних послуг, особливості ролей і взаємодій соціального працівника, теоретична парадигма методу групової роботи, типологія клієнта. Такий підхід дозволив їм намітити у всьому різноманітті групової роботи наступні моделі: модель соціальних цілей, клінічну модель, модель взаємодії (взаємодопомоги).

Соціально-орієнтована модель являла собою традиційну парадигму діяльності, прийняту в практиці добровільних помічників, проте вона уточнюватиметься відповідно до рівнем розвитку практики соціальної роботи.

Клінічна модель групової соціальної роботи базувалася на двох домінантах, що використовуються в груповій роботі: коштах і контексті. Для даної моделі характерний певний технологічний підхід, що включає в себе такі елементи, як контракт, план, лікування, формування групи, розвиток групи, оцінка і завершення.

Модель взаємодопомоги складається з елементів взаємної допомоги, що надається членами групи в процесі групової динаміки. У таблиці 1.1 показано різницю групової роботи в межах теоретичних моделей. [45]

Таблиця 1.1

Різниця групової роботи в межах теоретичних моделей

	Соціально-орієнтована модель	Клінічна модель	Модель взаємодопомоги
Тип сервіса	Соціалізація та споживання	Інтеграція та адаптація	Адаптація, соціалізація, інтеграція, споживання
Роль	Помічник	Агент взаємодії	Посередник

соціального працівника			
Образ члена групи	Учасник, громадянин, обурений, керівник	Девіант, представник якої-небудь малої групи	Его і Альтер-Его
Тип діяльності	Широкий ряд діяльностей і завдань, що включає до свого складу роботу в мікросоціумі	Використання директивних і недирективна засобів впливу, що включають в свій склад додаткові кошти групи	Навчання членів групи процесам інтерперсональних відносин
Необхідні навички	Програмування	Інтервенції в груповому процесі, досягнення специфічних цілей	Категоризація та діалог
Теоретична база	Еклектична теоретична база	Соціальна рольова теорія, соціобіхевіоральна теорія, егонсіхологія, групова динаміка	Системна теорія та теорія поля
Ціль групи	Соціальне свідомість і соціальна відповідальність	Лікування соціальної дисфункції і специфічних поведінкових взаємодій	Досягнення обопільної допомоги системи. Початкові, специфічні цілі

Як вважає М. Пейн, до початку нового століття збереглися ті ж моделі соціальної роботи з групою: клінічна модель, модель взаємодопомоги, соціально-орієнтована модель.

У клінічній моделі під групою розуміється сукупність індивідів, які перебувають у важкій життєвій ситуації, групова діяльність спрямована на роботу з поведінковими відхиленнями.

Модель взаємодопомоги пов'язана з міжгруповий підтримкою, коли члени групи беруть спільну участь у розробці програми допомоги поряд з соціальним працівником.

Соціально-орієнтована модель спрямована на роботу з активізації різних груп населення, серед яких можна виділити роботу з молоддю, роботу в мікросоціальної середовищі і т.п.

Однак необхідно відмітити, що групова робота сьогодні набуває мультидисциплінарний характер, де групи самопомоги мають все більш вагоме значення в теорії і практиці соціальної роботи. Терапевтичний вплив в таких групах не є пріоритетним, а головним є особистісний розвиток клієнта на основі колективного досвіду і солідарності.

Група розглядається в психосоціальної практиці як система допомоги клієнтам. Організація групового процесу допомоги складається з певних структурних елементів [42]:

- Організаційний процес (залучення нових членів груп, виявлення проблем);
- Контрактування (укладення контракту допомоги з клієнтами);
- Групова робота (в рамках агентства і з умовами контракту).

Групова робота вимагає від соціального працівника виконання певних норм, процедури та умов. До таких вимог можна віднести:

- Безперервний розвиток групи на основі індивідуальних зусиль членів групи;
- Практична реалізація принципу "група як ціле" на основі спільних інтересів, життєвих ситуацій, проблем і т.д.

Основним завданням соціального працівника є посилення групового та індивідуального соціального функціонування. Це досягається постійною допомогою групі у прийнятті рішень, оцінці ситуацій, результатів дій.

Соціальний працівник допомагає формувати норми, вирішувати конфлікти, управляти ситуацією - така діяльність здійснюється для просування групи на всіх стадіях її розвитку.

Соціальний працівник розглядає групу як відкриту систему, він інформує її членів про свої наміри, дії і стратегії. Таким чином, члени групи мають можливість приймати, відхиляти, змінювати дії соціального працівника. У цій відкритій системі здійснюється процес інтерналізації цінностей і дій соціального працівника, засвоюються методи допомоги собі та іншим людям.

Методи допомоги, використовувані соціальним працівником, дозволяють змінювати умови існування групи, залучаючи клієнтів в терапевтичний процес, вчать узгоджувати особисті потреби і проблеми з проблемами групи.

Парадигма втручання в терапевтичний процес соціальним працівником достатня велика і може включати в себе як ігри і моделювання ситуацій, так і роботу з фантазіями [40].

У терапевтичному процесі прийнято розглядати одну або кілька цілей [38]:

- 1) щоб змінити сприйняття членів групи через вивчення групового досвіду;
- 2) щоб змінити поведінку, яка ускладнює соціальне функціонування індивідуума, через практику поведінки групи і використання механізмів зворотного зв'язку;
- 3) щоб осмислити і змінити норми, цінності і відносини з метою ефективного соціального функціонування;
- 4) щоб досягти емоційної стабільності, підтримуючої сили і життєдіяльності індивідуума.

Розглядаючи специфіку соціальної допомоги індивіду через можливості групи, Х. Перлман писала: "Сьогодні індивід стає членом якої-небудь групи, щоб вирішити свої" особливі ", значущі проблеми та встановити особливі відносини". Аналізуючи особливості соціальної групової роботи, дослідник виділяла головні цілі, до них вона відносила "зняття" проблем і стресів клієнта.

Цільові установки в практиці групової соціальної роботи пов'язані з урахуванням цілей використовуваного методу групової роботи, тих завдань, які стоять перед групою у вирішенні їхніх проблем. Однак можна відзначити, що на основі класифікації груп в теорії соціальної роботи розробляються підходи до цільовим установкам. Причому підходи до цілей в групової соціальної роботи мають відмінності від цільових підходів у груповий психотерапії.

У табл. 1.2 показані різні цільові підходи, які використовуються в соціальній роботі та групової психотерапії [51]

Таблиця 1.2

Цільові підходи в соціальній роботі та групові психотерапії

Соціальна групова робота Папелл і Ротман	Групова психотерапія
1. Індивідуальна оцінка (фостерські групи, робота з образами літніх людей і т.д.)	1. Індивідуальне самопочуття (групи особистісного росту)
2. Індивідуальна підтримка та обслуговування (підтримка груп, не здатних до самообслуговування, груп, що зазнають труднощі в соціальних обставинах, тощо)	2. Можливість самореалізації (групи росту)
3. Індивідуальне змінення: - Соціальний контроль (профілактична робота з групами сексуальної агресії тощо); - Соціалізація (робота з групами з формування соціальних навичок для проживання в мікросоціумі тощо); - Міжособистісне поведінка (групи особистісного росту); - Індивідуальні орієнтації та цінності (групова робота, спрямована на зміну ціннісних орієнтацій тощо); - матеріальні обставини (групова робота з безробітними, які отримують допомогу тощо);	3. Міжособистісне розвиток і самоактуалізації (групи зустрічей)

<ul style="list-style-type: none"> - Особистісна захист (групова робота з меншинами); - Особистісний ріст і розвиток (Т-групи) 	
<p>4. Освіта, інформування, тренінг (правові групи, освітні групи тощо)</p>	<p>4. Збільшення потенціалу зрілості (гештальт групи)</p>
<p>5. Дозвілля / компенсація (групи розвитку, дозвільні групи тощо)</p>	<p>5. Усвідомлення особистісних цілей (психодрама)</p>
<p>6. Посередництво між особистостями та соціальними системами (посередництво між групами, агентствами, сервісом і т.п.)</p>	<p>6. Розширення сфери усвідомлення індивідуумом відчуттів (групи тілесної терапії)</p>
<p>7. Групове зміна і (або) підтримка (групи роботи з сім'єю, групи комунікативної компетенції і т.п.)</p>	<p>7. Розширення сфери людських відносин і переживань (групи танцювальної терапії)</p>
<p>8. Зміна навколишнього середовища (групова робота по зміні оточення життєвого простору клієнта)</p>	<p>8. Звільнення від конфліктів і сильних переживань (групи терапії мистецтвом,</p>

	Т-групи)
9. Соціальне зміна (групові цілі пов'язані з соціальним та політичним взаємодією групи і інститутів тощо)	9. Оволодіння навичками міжособистісного спілкування (групи тренінгу умінь)

Групі присутні групові норми - це правила, які встановлюються, схвалюються і приймаються як еталон поведінки в групі. Групові норми визначаються нормами суспільства, його моральними принципами. У кожній конкретній групі спостерігаються свої доповнення до загальних правил, зумовлені особливостями життя і діяльності цієї спільності. Так, в одній навчальній групі запізнення на заняття, їх пропуски, шпаргалки вважаються неприпустимими, а в іншій до цих порушень ставляться поблажливо [46].

Сукупність норм даної групи характеризує її ціннісні орієнтації та рівень моральної вихованості. Групові моральні норми не записані в законах, на відміну від правових норм, а підтримуються одноманітністю суджень, оцінок, думок.

Процеси вироблення норм протікають шляхом зближення суджень, оцінок, думок членів групи з приводу основної системи цінностей групи. Цьому сприяє, насамперед, їхня спільна діяльність. Збіг, єдність суджень і думок з основних питань життя групи (по основній системі цінностей) називається цінностноорієнтаційною єдністю. За рівнем цієї єдності можна судити про рівень розвитку групи[50].

Величина групи має також особливе значення. Спостереження показують, що зв'язки між членами груп, що складаються з п'яти-дев'яти осіб, зазвичай

міцніше, ніж у великих за чисельністю. Структура невеликих груп частіше складається під впливом неформальних відносин. Найменша за чисельністю - диада. З одного боку, міжособистісні зв'язки в диадах можуть відрізнятися великою міцністю, наприклад, друзі, закохані. З іншого боку, якщо диада позбавляється одного зі своїх членів, то вона розпадається. [12]

Існують залежності між розмірами груп і поведінкою їхніх членів. Так, А. Слейтер (1958) провів експеримент з дискусійними групами, в які входили від двох до семи членів [53]. Виявилось, що в групах з п'яти членів спостерігалася найбільша ступінь задоволеності від обговорення проблеми. А в групах з більше п'яти осіб - конкурентна і імпульсивна поведінка.

Експерименти також показали, що групи, що складаються з парного числа членів, в дискусійних завданнях демонструють зразки поведінки, відмінні від груп з непарним числом членів. Це пов'язано з феноменом "вибору більшості". Особлива ступінь антагонізму проявляється в диадах, оскільки отримати більшість у питаннях можливо тільки одним способом: коли обидві сторони доходять згоди [52].

Високий ступінь однорідності груп за такими ознаками, як стать, вік, освіта, рівень кваліфікації та наявність на цій основі спільності інтересів, потреб, ціннісних орієнтацій і т.д., є хорошою основою для виникнення зв'язків між її членами (Соціально-демографічні та психологічні особливості членів групи) [52].

Різномірною за вказаними ознаками група зазвичай розпадається на кілька неформальних груп, кожна з яких порівняно однорідна за своїм складом. Наприклад, чоловіки або жінки, молоді або літні, аматори садівництва або футболу і т.п. На основі такої спільності народжується почуття "ми", коли люди ідентифікують себе з цією групою.

Організаційна будова групи може є як мала організована група характеризується певною структурою, тобто стійкої сукупністю зв'язків і відносин між її членами. У структурі виділяються зовнішня (формальна) і внутрішня (неформальна) підструктури [32].

Зовнішня підструктура визначається наказами, інструкціями, установками, положеннями, штатним розкладом та іншими офіційними документами. Вона включає в себе офіційних керівників групи. У наказовому порядку, наприклад, займають керівні посади в спортивних командах тренер та його заступники. З цією підструктури пов'язано здійснення офіційного управління групою.

Внутрішня підструктура виникає в самій групі. Вона народжується як би сама собою, стихійно і нерідко висуває лідера. Лідер - це член групи, який не передбачений штатним розкладом, його не призначають. Він неофіційно веде за собою інших членів групи. Так, поряд з офіційним керівником в навчальній групі може бути дуже авторитетний учень, вплив якого на поведінку однокласників більше, ніж вплив викладача. Навколо лідера зазвичай виникають об'єднання членів групи (угруповання). У групі може бути кілька лідерів і кілька угруповань [39].

Зовнішня і внутрішня підструктури можуть доповнювати один одного. Тоді виникає єдність групи, вельми необхідне для всієї її плідної життя і діяльності. Можливі й розбіжності підструктур. Це тягне за собою виникнення розбіжностей, навіть конфліктів і, природно, несприятливо відбивається на груповий життя в цілому.

Ділові стосунки - прояв формальної підструктури. Вони складаються на основі розподілу та виконання службових обов'язків і виникають у процесі діяльності. Ділові стосунки існують і між членами групи, що виконують більш-менш рівні за значимістю та непересічні обов'язки. Особистісні відносини неформальній підструктури групи ґрунтуються на симпатіях, антипатіях або байдужості між членами групи, на потребах людей в емоційних контактах. Ці відносини виявляються в дружбі, прихильності, товариських контактах між одними членами групи і у ворожості, неприязні між іншими.

Ділові та особистісні відносини виникають і складаються в одній і тій же групі, між одними і тими ж людьми. Провідними, як правило, є ділові відносини. Проте вплив їх залежить від рівня розвитку групи.

На основі багаторічних емпіричних досліджень А. В. Петровський розробив модель багаторівневої структури міжособистісних відносин у високорозвиненій групі [35]. Основна ідея автора в тому, що структуру соціальної групи (малої) і процеси, що відбуваються в ній, слід розглядати виходячи з спільної діяльності, що об'єднує її членів.

А. В. Петровський у багаторівневої структурі виділяє кілька страт (шарів) [1]:

- Предметна діяльність групи, її змістовні характеристики;
- Ставлення кожного члена групи до виконуваної групової діяльності, її цілям, завданням, принципам, на яких вона будується, мотивацію цієї діяльності, її соціальний зміст для кожного учасника;
- Міжособистісні відносини, опосередковані змістом спільної діяльності.

Розглянуті соціально-психологічні особливості малої організованої групи характеризують її як цілісне утворення, в якому головним системоутворюючим ознакою є спільна діяльність людей, спрямована на досягнення спільної мети.

Соціальні та клінічні групи мають загальні та особливі характеристики. До загальних характеристик можна віднести те, що дані види діяльності є певним методом допомоги, відповідно клієнтам і пацієнтам.

При цьому, перейнявши багато техніки з психотерапії, методика роботи з клієнтами в групі використовує підходи в роботі з групою, як це прийнято в психотерапевтичній практиці. Так, для соціальної роботи характерні наступні методи [38]:

- Терапія групи;
- Терапія в групі;
- Терапія за допомогою групи;
- Поєднання даних підходів.

Разом з тим можна відзначити і системні відмінності груповий клінічної роботи і групової соціальної роботи з наступних системним підстав: стратегія допомоги, цілепокладання, рольова позиція суб'єктів допомоги, кінцева мета роботи.

Групова клінічна терапія переслідує такі цілі:

- Допомога у розвитку інтерперсональних умінь;
- Допомога у розвитку особистості;
- Допомога в корекції хронічних проблем зі здоров'ям;
- Актуалізація проблем індивідуальних відмінностей.

Формування цілей групової діяльності здійснюється в процесі спільних сесій. На основі процесів групової динаміки в результаті спільних обговорень проектується оптимальні моделі поведінки, що сприяють соціальному функціонуванню індивідуума в суспільстві. У роботі використовуються психоаналітичні, поведінкові, клієнт-центровані підходи та ін.

Групова психоаналітична терапія, та в основі роботи з групою якої лежать техніки психоаналізу. Група складається з 8-10 чоловік у віці від 18 до 60 років. Взаємодія здійснюється на основі обговорення та інтерпретації неусвідомлених процесів.

Група здійснює "контроль" щодо вільних асоціацій, опір інтерпретується не тільки терапевтом, а й членами групи. Члени групи зосереджені на поточних проблемах і відносинах [54].

А. Вольф запропонував принципи індивідуального психоаналізу стосовно групи. Він вважав, що група не може використовувати психодинамічні концепції, так як групова рефлексія не може адекватно проаналізувати індивідуальні інтрапсихічні процеси. Він запропонував техніку "йде по колу", процедуру, де кожен учасник групи в свою чергу звільняє партнерів щодо наступного учасника [52].

Дослідником була запропонована "альтернативна сесія", суть якої в тому, що група зустрічається без терапевта, щоб продовжити терапію без його впливу. У таких підходах терапевт може займати позицію спостерігача, лише направляючого розвиток відповідно до цілей групової роботи:

Розглянемо ще групи терапії діяльністю. Даний вид групової роботи був запропонований С. Славсона на основі психоаналітичних концепцій. Групова діяльність застосовна до дітей та підлітків від 8 до 15 років.

Учасники групи ретельно відібрані на основі взаємних терапевтичних впливів, вони заохочуються за використання невербальних форм самовираження і різноманітність дій. У роботі застосовуються різні форми діяльності від ремесел до поїздки.

У цій групі важлива атмосфера, де діти діють, виходячи зі своїх імпульсів і фантазій, навіть якщо ці дії можуть носити агресивний характер по відношенню до іншого члена групи або терапевта.

Терапевт не має специфічної ролі в групі, він недирективно реагує на свідомі і несвідомі потреби дітей. Латентні аспекти дитячої поведінки він інтерпретує в поняттях психоаналітичної концепції.[39]

Дж. Джонсоном були запропоновані адаптивні підходи до групової терапії, на відміну від психоаналітичних підходів у цьому методі не прагнуть розкрити причини конфліктів і проблем. Груповий процес відтворює ситуації напруги, пропонуючи клієнтам заново пережити ситуації, тим самим придбати новий досвід виходу з ситуації. У групі працює "реєстратор", який фіксує всі зустрічі і знаходиться за межами групової взаємодії. Клієнти відібрані, а цілі пояснені. Метод застосовуємо до різних індивідуальних випадків, психосоціальним проблемам [56].

Поведінкова групова терапія. Поведінкова терапія спрямована на формування позитивної поведінки. Група складається з п'яти - семи чоловік, в яку включений терапевт. Як правило, це гомогенна група, що має психологічні проблеми, складнощі у спілкуванні і поведінці. Попередньо учасники групи проходять індивідуальну терапію.

У груповій терапевтичній роботі використовують п'ять основних інтервенцій: зворотний зв'язок, моделювання поведінки, мотиваційний стимулювання, десенсибілізацію (зменшення тривожності), соціальне закріплення, рольове навчання

У процесі групової роботи клієнти у відкритій формі діляться своїми почуттями та емоціями, навчаються уникати соціальних конфліктів, отримують навички позитивного спілкування. [32]

Термін "групова робота" вживається стосовно діяльності з групами, що вимагає певні професійні знання та кваліфікацію, де соціальна групова робота розуміється як особлива форма індивідуальної роботи.

За даними автора М.В.Фірсова [38] У цьому контексті для соціальної роботи даного рівня характерно:

- Проблемно-орієнтовані підходи, де специфіка проблем клієнтів викликає до життя певні техніки групової роботи;

- Орієнтація групової роботи на роботу з випадком через встановлення суб'єкт-суб'єктних відносин із групою, де соціальному працівнику визначена роль посередника і фасилітатора;

- Орієнтація на техніки і методи групової роботи, прийняті в суміжних дисциплінарних областях, орієнтованих на роботу з патологіями;

- Привласнення і переосмислення в теоретичних і практичних підходах понятійного апарату, методів і принципів з практики роботи психотерапевтів та практичних психологів;

- Створення індивідуальних підходів, діяльнісних принципів і цінностей в роботі з різними випадками.

Група як психосоціальний феномен. Загальна мета групи формується на основі індивідуальних цілей, які регулюються на початковому етапі соціальним працівником

Основне завдання групи - допомога один одному, тому група розглядається як певна система взаємодопомоги. Звідси існують специфічні особливості групи в теорії і практиці соціальної роботи.

Перша особливість. Соціальна робота з групою відрізняється від групової психотерапії. Концепція групової діяльності передбачає вибудовування відносин не тільки в груповому просторі, а й у соціальному середовищі.

Зовнішнє середовище включається в процес групової роботи, коли необхідно окремим членам групи навчитися змінювати ситуацію, впливати на своє оточення. Кожен член групи може екстраполювати індивідуальні концепції компетенції, вони можуть або прийняті, або відхилені групою.

Друга особливість. Інший відмітний аспект даної групи в тому, що концепція передбачає її розвиток в ситуації "група - як - ціле". Це вимагає високого рівня розуміння з боку соціального працівника інтеграційних механізмів групової взаємодії, що протікають процесів зміни.

Початковий склад групи, спонтанно зібраний або створений зусиллями групового працівника, утворює структуру автономного розвитку, в якій виявляються лідери, які беруть на себе роль координуючих ситуацію, направляючи групове розвиток на рішення необхідних потреб.

Третя особливість. Відмітною фактором даної групи є гнучкість її цілей, врахування різних людських потреб.

Четверта особливість. Потреби клієнтів і завдання групової роботи утворює єдиний простір для взаємодій.

П'ята особливість. Спонтанність і планування - дві домінанти групової роботи. Дії, що розгортаються за принципом "тут і зараз", дають можливість клієнтам отримати досвід взаємодії, який може бути актуалізований у подальших відносинах.

Шоста особливість. Група не має обмежень по своєму розвитку і висунення ініціатив як взаємодії, так і розширення компетенцій і повноважень.

У даній моделі допомоги індивіди проявляють активність у процесі групової взаємодії. Кожен член групи має можливість управління і розділення владних повноважень, оскільки робота в групі розглядається як один з елементів соціального навчання, спрямованого на розвиток соціального функціонування індивідуума.

Серед потреб індивідуума найважливішими в груповій роботі є співучасть, співчуття. Розвиток даних соціальних навичок є метою групової соціальної роботи, а також потребою суспільства, де панує ідеологія деперсоналізації, відчуження людей один від одного. Незалежно від профілю групи: терапевтичного, профілактичного, пов'язаного з розвитком - розвиток здатності співучасті індивідуума до ситуації іншої людини є основоположним фактором у роботі з групою.

Можна відзначити, що даний підхід підсилює навички автономії, сприяє розвитку індивідуальності клієнта. Використовуючи ресурси групи, її члени можуть рефлексивувати індивідуальні особливості, розвивати і здобувати навички міжгрупового взаємодії, враховувати й осмислювати не тільки позитивні, але і негативні прояви індивідуальності.

Основний з найважливіших завдань у груповій роботі є підтримання динамічного балансу між індивідуальними та груповими потребами і потребами.

Етичні принципи соціальної роботи з групою, полягають в тому, що соціальний працівник має великий репертуар рольових взаємодій у груповій роботі, від "помічника" до "вчителя", залежно від оцінки потреб групи, міжгрупової взаємодії, ситуації [20].

У своїй діяльності він проявляє певну міру теплоти, але в той же час повинен бути природним, професійним, і не директивним. Як в індивідуальній, так і в груповій роботі відносини, які складаються між клієнтами в групі і між соціальним працівником і окремим клієнтом, розглядаються як терапевтичні.

Велику роль у цьому відіграють процеси ідентифікації між клієнтами і соціальним працівником. Це досягається за рахунок неформального спілкування, зменшення соціальної дистанції, довіри [20;24].

Соціальний працівник несе відповідальність за надання допомоги. Він має справу з почуттями людей, їх екзистенційними цінностями.

Соціальний працівник здійснює функції влади в рамках концепції повноважень, контроль над розвитком групи і реалізацією поставлених цілей і завдань, однак він не обмежує групу в автономному розвитку, підтримує її незалежність, розділяє з нею владні повноваження.

Ідеологія соціальної роботи з групою ґрунтується на тому твердженні, що людина може змінити важку життєву ситуацію, якщо йому сприяти. У цьому виявляється гуманістична сутність соціальної роботи взагалі і групової практики зокрема. Соціальна робота спрямована на підвищення

індивідуального функціонування, у груповій роботі реалізацію цієї потреби здійснює міжгрупове взаємодія, яка здійснюється на наступних принципах:

1. Визнання унікальності кожного клієнта в міжгруповому взаємодії.
2. Визнання широкого розмаїття груп як видів людської спільноти.
3. Прийняття індивідуума з його унікальними можливостями, здібностями, слабкостями і своєрідністю.
4. Затвердження цілеспрямованих взаємодій між членами групи і соціальним працівником.
5. Підтримка та надання корисних контактів всім членам групи.
6. Здійснення модифікації групового процесу в контексті зміни групових завдань.
7. Підтримка кожного члена групи, надання йому можливості для реалізації та актуалізації своїх потреб.
8. Надання можливості кожному члену групи брати участь в груповому процесі, вирішуючи свої індивідуальні проблеми.
9. Створення умов членам групи для отримання нового досвіду соціальних відносин.
10. Розумне використання обмежень, оцінювання індивідуума і його ситуації в груповій взаємодії.
11. Цілеспрямоване використання програми роботи з групою з метою досягнення поставлених завдань.
12. Прояв теплих і дружніх відносин з боку соціального працівника до всіх членів групи.

Дуже важливим вважаю розглянути стадії розвитку групи та її основні психотерапевтичні чинники роботи. Під час роботи будь-яка група у своєму розвитку проходить певні етапи. Цей процес залежить від багатьох чинників. Соціальний працівник або людина яка виступає негласним ведучим на початку формування групи повинна знати групову динаміку, розуміти, як розвивається група впродовж його діяльності, враховувати стадії розвитку групи під час роботи до мети. У практиці існують різні підходи до виокремлення етапів

розвитку групи. Якщо їх проаналізувати, то зазвичай виділяють від трьох до шести етапів розвитку групи [46]:

1. Знайомство /перший контакт/, народження групи (включає організацію групи і знайомство з групою; завершується знайомством з групою).

2. Емоційне притирання (стадія індивідуальних цілей), стадія приєднання (на цій стадії метою у кожного учасника є справити враження).

На стадії першого контакту спрацьовують інстинкти самозбереження і сексуальний. Це проявляється в груповому процесі через:

- створення комфортного стану, що зумовлює формування підгруп;
- оцінку групи для своєї участі - перевірку "на міцність" тренера і учасників групи;
- відмінність між статями - прагнення сподобатися - флірт, кокетування тощо.

3. Стадія агресії /регресії, конфронтації/, усвідомлення групової цілі /хаосу/. Цей етап не завжди несе в собі тільки негатив.

4. Конструктивна робота /цілісність/, гармонія. Мета для учасників: усвідомлення, що вони є єдиним цілим. На цьому етапі починається конструктивна діяльність, формується єдина групова мета.

5. Завершення /вмирання, прощання/, завдання на новий етап. На цьому етапі може з'явитися нова мета, і це може бути нова група, незважаючи на те, що можуть бути ті ж люди.

6. Рефлексія /спогад/, накопичення інформації.

Важливим для успішності проведення групи є знання про зони комфорту і дискомфорту. Ефект відбувається тоді, коли учасники виходять із "зони комфорту" і вступають у "зону дискомфорту". Зона комфорту - це та зона, в якій у присутніх є чітке розуміння того, що відбувається. Учасники переживають почуття захищеності, впевненості й довіри у ставленні до оточуючих, але сприймають менший обсяг інформації. У зоні дискомфорту учасники відчувають нестачу або відсутність певних знань і тому в них виникає

тривога, невпевненість, невизначеність, що створює стимул для пошуку інформації й набуття нових навичок.

Тому варто пам'ятати, що необхідно підтримувати рівновагу між комфортом і дискомфортом, інакше група може зупинитися у своєму розвитку, не досягнувши бажаних результатів.

Групи у своєму розпорядженні мають психотерапевтичні чинники впливу на членів групи, до яких можна зарахувати такі:

- Відверта сповідь учасника, розкриття себе перед групою.
- Зворотний зв'язок, наявність інформації про те, як сприймають учасника, його вчинки інші члени групи.
- Переживання сильних емоцій.
- Переживання належності до спільноти.
- Можливість допомагати іншим, альтруїзм.
- Можливість спостерігати досвід чужих переживань, взаємодій. Немає повного розуміння того, як впливає цей чинник, проте ефект особистісних змін учасників групи, що не беруть активної участі в груповому процесі, а займають позицію пасивного спостерігача, не викликає сумнівів.

-Виявлення схожості. У процесі групи учасник виявляє схожість своїх проблем, які раніше здавалися йому унікальними, з проблемами інших учасників.

- Можливість експериментувати, випробовувати себе в нових формах взаємодії.

-Народження нових надій. Участь в групі породжує сподівання на можливість змінити себе і своє життя.

-Когнітивні чинники. У процесі участі на свідомому і підсвідомому рівні змінюється уявлення про себе і навколишній світ.

Так, за інформацією німецького сайту «Selbsthilfe Kontakt und Informations Stelle», в якому детально описана сутність і практика груп взаємодопомоги, визначені такі основні принципи діяльності групи взаємодопомоги:

1-ий принцип:

Всі члени беруть добровільну участь у групі взаємодопомоги у зв'язку з особистими проблемами.

Умовою для участі в одній з груп взаємодопомоги окремих осіб є наявність власних, але схожих з іншими проблем, пов'язаних із захворюванням, інвалідністю, згубної залежністю або конфліктної психосоціальної ситуацією. Представництво у вигляді третіх осіб не допускається. Родичі осіб, які потребують допомоги, як правило, беруть участь у власних групах самопомоги. Участь у групах самопомоги - добровільна. Це означає також і те, що кожен учасник може припинити відвідування групи взаємодопомоги, коли він сам побажає цього.

2-ий принцип:

Всі члени групи взаємодопомоги наділені рівними правами і визначають стиль діяльності групи спільно.

Напрямок діяльності групи, відкритість чи закритість для нових членів, тематичні напрямки, що підлягають обговоренню, або активні дії - всі ці проблеми вирішуються групою спільно відповідно до принципів демократичності. В даному випадку керівник групи, наділений особливими правами, відсутня. Всі члени групи мають однаковими правами та обов'язками.

3-ий принцип:

Теми, обговорювані в групі взаємодопомоги, не виходять за межі групи і не повідомляються стороннім (збереження таємниці).

Взаємна довіра є умовою гарної співпраці групи. Для того, щоб мати можливість відкрито і відверто обговорювати власну ситуацію, члени групи повинні бути впевнені в тому, що сказане ними залишиться внутрішнім секретом. Тому вони повинні прийняти взаємні зобов'язання щодо виключення передачі почутого в групі стороннім особам.

4-ий принцип:

Кожен член бере участь у групі взаємодопомоги з тим, щоб в першу чергу допомогти самому собі, а не іншим.

Найчастіше виникають труднощі, коли хтось, виходячи зі своїх переконань або аналогічних переживань і їх успішного подолання в минулому, хоче надати допомогу іншим, не думаючи при цьому про себе. Такі «хороші поради», якими один з членів групи «перевантажує» інших, є вельми проблематичними.

5-ий принцип:

Кожен учасник відповідає за себе, групу і розвиток подій в групі.

Рішення щодо відповідності рішень, ситуацій, розвитку подій або бесід у групі своїм власним бажанням кожен приймає для себе сам. Тим самим кожен член групи взаємодопомоги з усією активністю і відповідальністю вносить свій внесок у розвиток подій в групі і напрямок її діяльності. Кожен член зобов'язаний повідомити іншим членам групи свою думку в разі виявлення їм відступу від відповідного напрямку в розвитку подій у групі. У подібному випадку учасники групи розташовують загальними можливостями для зміни ситуації, що виникла.

Труднощі, що виникають у процесі діяльності групи самопомоги також бажано повинні бути заздалегідь попередженні. Групова робота завжди підпорядкована певній динаміці. І тому на кожній фазі можуть виникнути певні труднощі.

У групах взаємодопомоги зустрічаються люди, хоча й пов'язані спільним бажанням, але тим не менш дуже різні за своїми індивідуальними якостями. У кожній групі людей стикаються різні думки, інтереси і потреби. Це - цілком нормальне і саме по собі безпроблемне явище. Проблемою не є розходження в думках і точках зору, а поводження з ними.

На цьому ж ресурсі обозначені труднощі, які можуть виникнути на початковій фазі [52]:

- члени групи не знають, як ввести себе в групу або як розповісти іншим про себе;

почуття очікування допомоги переважає індивідуальну готовність до власної активності, то є постраждалі виходять тут з того, що їм відразу буде надана допомога сторонніми (позиція споживача);

- відповідальність за процеси в групі перекладається на плечі «керівника групи» або контактної особи;

- необхідні роботи виконуються завжди одними і тими ж людьми;

- група занадто велика або мала за своїм складом;

- складність ситуації і очікування окремих осіб - різні;

- неможливість досягнення єдності при виробленні цілей і методів роботи;

- мінімальні організаційні передумови не можуть бути створені (наприклад, наявність приміщення, домовленості про зустрічі);

- інтеграція нових членів вдається лише насилу, оскільки вже існує ядро групи. Не виключено і протилежне явище: прийняття в своє середовище нових членів групи ускладнюється через брак внутрішньої стабільності в групі. Результуюча з цього плінність членів групи може надати на неї негативний вплив.

Труднощі які можуть відбуватися на етапах розвитку і в процесі діяльності групи, пов'язані з тим, що кожна група взаємодопомоги розробляє свій власний стиль і структури, складові її силу і визначають її внутрішнє життя. І група може зустріти описані нижче труднощі [52]:

- У групі більше пасивних, ніж активних членів. Пасивні члени групи очікують від активних, що вони будуть підтримувати «життєздатність» групи, а ті відчують себе при цьому перевантаженими.

- У групі взаємодопомоги за основу приймаються особливі завдання та обов'язки, які виходять від домінуючих і дуже активних її членів. Так створюється орієнтація групи стосовно окремих членам, які тим самим сприймаються як (не) офіційні керівники.

- На конфлікти, що виникають у групі, її члени реагують своєю відсутністю. А це може піддати небезпеці саме існування нечисельних груп.

- Нерідко важкі ситуації згуртовують учасників групи один з одним в позитивному сенсі. І в даному випадку велике значення може мати рішення членів групи про її відкриття або закриття для нових учасників. Сильна плинність («по типу кон'юнктури ринку») піддає небезпеці безперервність у розвитку групи та її стабільність.

Одним з важливих чинників для спільної роботи в групі взаємодопомоги є взаємна симпатія, яка виникає у відкритій, чесній і цікавою атмосфері між членами групи. Якщо виникла антипатія між присутніми не зникає шляхом пояснень, то тоді вона значно ускладнює відносини в групі.

Занадто великі розбіжності між очікуваннями від групи взаємодопомоги та можливостями їх реалізації ведуть до виникнення почуття розчарованості або розпаду групи.

Досить проблематичним може стати «відправка» певних осіб у групу взаємодопомоги професіоналами (наприклад, лікарі, терапевти). Найчастіше ці пацієнти не проінформовані достатньою мірою про суть взаємодопомоги та очікують негайної допомоги для вирішення своїх проблем ззовні, без всякої активності зі свого боку (позиція споживача).

Члени групи взаємодопомоги, існуючої тривалий час, стають «експертами» власних проблем завдяки інтенсивному розгляду своєї теми. Вони прийняли внутрішньо свою проблему, навчилися краще поводитися з нею або навіть змогли її подолати. При цьому часто виникає бажання використовувати власну компетенцію з тим, щоб надати допомогу іншим постраждалим при вирішенні їх проблем (наприклад, у вигляді консультацій) [24].

Таким чином, група взаємодопомоги, орієнтована спочатку на вирішення внутрішніх завдань, розширює основні пункти та цілі своєї діяльності за межі групи. Нерідко утворюється група-ядро, яка на громадських засадах постачає інформацією і дає консультації іншим постраждалим, що не входять до складу групи. Межі між взаємодопомога і сторонньою допомогою стираються.

На цій фазі можуть виникати великі навантаження і конфлікти, що стосуються групи взаємодопомоги, і викликають, насамперед, ланцюжок безперервних конфліктів у членів групи (непомірне навантаження і домінування окремих особистостей, збільшення обсягу діяльності на громадських засадах для інших, та ін.). Саме в цій критичній ситуації відкритість у відносинах один з одним і переконаність у досягненні спільних цілей, та обрання правильного шляху є передумовою для подальшого існування групи. Отримання порад від досвідчених співробітників з реалізації проекту або своєчасна допомога у вигляді контролю за проходженням процесу роботи можуть звести всі розчарування нанівець.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ І.

Таким чином, докладне вивчення характерних рис, основних напрямків діяльності, функцій груп взаємодопомоги дозволяє зробити ряд висновків. Групи взаємодопомоги дозволяють відкоригувати прогалини в державній соціальній політиці. Створення даних груп є відповіддю суспільства на недостатню приділену увагу внутрішнім проблемам людей. Таким чином, групи взаємодопомоги утворюються, переважно, з метою подолання загальних труднощів суб'єктів групи з метою надання їм соціальної підтримки.

Створення груп взаємодопомоги доводить, що людина, яка опинилася в критичній ситуації, потребує допомоги «подібних собі». Людина намагається вирішувати свої проблеми за аналогією з тим, як це здійснюють інші суб'єкти груп взаємодопомоги.

Існування різних підходів до організації груп взаємодопомоги та їх класифікацій, говорить про багатоаспектну суть, різноплановість у напрямках діяльності та багатосторонню допомогу, яку вони здатні надати і реально надають своїм суб'єктам.

Таким чином, на думку авторки, роль груп взаємодопомоги в процесі соціокультурної реабілітації осіб, які перемістилися з зони АТО буде дуже доречною. Нездатність офіційних структур (державних і громадських організацій) надати всебічну допомогу потребуючим в соціальній адаптації

викликає необхідність виникнення саморегульованих об'єднань зацікавлених осіб.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ГРУП ВЗАЄМОДОПОМОГИ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ З ПЕРЕСЕЛЕНЦЯМИ З ЗОНИ АТО

2.1. Використання груп взаємодопомоги в соціальній роботі з різними категоріями населення

З самого свого початку групи взаємодопомоги використовуються для підтримки, соціалізації, адаптації різних категорій населення. Беручи до уваги досвід групової допомоги з різними категоріями населення, можна подивитися на їх специфіку, на що робиться акцент з конкретною категорією, якого результату хочуть досягти групи та загальні висновки з їх методик взаємодії. У майбутньому набутий теоретичний матеріал можна адаптувати та використовувати в взаємодії з потрібною категорією населення.

Авторка звертає увагу на дослідження, проведене із спеціалістами, які працюють в Марій Ел «Йошкар-Олінській центр соціальної допомоги сім'ї та дітям». Інформація взята за даними, представленими у роботі «Организация групп само- и взаимопомощи в условиях социальной службы: профессиональный взгляд» [24].

В роботі йде мова про те, що організація груп само- та взаємодопомоги в умовах конкретного закладу передбачає вивчення можливостей, потенціалу фахівців з соціальної роботи, бажання клієнтів взяти активну участь у роботі груп, вивчення наявності ресурсів для діяльності в даному напрямку. У зв'язку з цим в березні 2012 р було проведено 25 напівформалізованих інтерв'ю зі спеціалістами, які працюють в Йошкар-Олінському центрі соціальної допомоги сім'ї та дітям».

Так, до числа основних напрямків діяльності інформантів віднесли проведення спільної роботи з іншими установами, вирішення проблем сім'ї (МВС, Міністерство освіти та інші). Близько половини опитаних назвали патронаж сімей, консультування, постановку на облік, оформлення документів на отримання матеріальної допомоги, допомоги, надання психолого-педагогічної допомоги, організацію дозвілля дітей, формування бази даних клієнтів. Фахівці із соціальної роботи складають і реалізують комплексні реабілітаційні програми роботи з дітьми з сімей різних категорій і груп. Також поле діяльності фахівців установи соціального обслуговування складає розробка, реалізація соціальних програм, надання соціальних послуг.

Безумовно, весь вищезгаданий спектр функцій і напрямів діяльності може бути доповнений реалізацією ще однієї соціальної технології, а саме організацією груп само- та взаємодопомоги. Аналіз відповідей на запитання: «Чи знайомі Ви з практикою організації груп само- і взаємодопомоги?» - Показує, що більшість фахівців знають про практику організації груп само- та взаємодопомоги (69%). З одного боку, подібне розташування відповіді передбачає необхідність створення груп взаємодопомоги, з іншого боку, ми не можемо судити про повноту та зміст їх уявлень про практику функціонування груп взаємодопомоги.

Відповіді на наступне питання: «У чому, на Вашу думку, полягає діяльність груп само- та взаємодопомоги?» - Прояснили, що для більшості вона постає як об'єднування індивідуальних колективних членів, діяльність яких спрямована на створення допомоги самим собі (63%) . Половина опитаних вважає, що діяльність груп само- та взаємодопомоги полягає в узагальненні та поданні власного досвіду членів груп у вирішенні конкретних проблем. Решта вказали, що це об'єднання, головним завданням яких є збереження або відновлення функціональної здатності існуючих груп, а також, що це об'єднання, діяльність яких будується на принципах самоврядування, де учасники самі вирішують певну проблему. Потрібно відзначити, що будь-яка діяльність повинна бути обумовлена її метою, яка, на думку опитаних, полягає

в наступному: підтримка людини, а не створення нового стилю життя, і обмін інформацією - 44%, поступове освоєння нових життєвих навичок, а не повне заперечення всіх минулих норм життя - 81%, пом'якшення впливу негативних явищ, а не повне їх подолання, якої зазвичай неможливо - 13%. Дійсно, в кінцевому підсумку, клієнти повинні поступово освоїти нові життєві навички без заперечення минулого життя.

Результати опитування дозволили проранжувати сфери, в яких необхідно створювати групи само- та взаємодопомоги за ступенем їх актуальності. Отже, на думку фахівців в першу чергу організація груп для: інвалідів та хворих (ініціативи в охороні здоров'я, терапевтичні групи зустрічей); соціальні програми, для людей що перебувають у важкій життєвій ситуації (молодіжні центри, дитячі садки); самодопомога безробітних, самоорганізуються групи професійного навчання; скривджені групи населення (самодопомога бездомним, мігрантам); політичні акції (гарантія соціальних прав); область життєвого простору (екологічні ініціативи, за дешеве житло). Основними технологіями, застосовуваними у вирішенні проблем учасників груп само- та взаємодопомоги, є обмін досвідом між окремими особами, проведення освітніх семінарів, взаємна оцінка-критика і волонтерство. Робота в подібних групах може протікати в самих різних напрямках.

На думку фахівців [24], зміст процесу формування груп само- та взаємодопомоги може включати вивчення потреб клієнтів (81%), виявлення пріоритетних проблем і здійснення цільового планування групових занять (75%), організацію та проведення запланованих зустрічей (50%), координацію діяльності груп само- та взаємодопомоги (44%), контроль за діяльністю груп само- і взаємодопомоги (25%). Відповіді на це питання дуже показові. Вони збудували логіку і послідовність кроків по ініціації діяльності організації груп само- та взаємодопомоги.

Дані, отримані в ході дослідження, дозволили знайти точки перетину між фахівцями з соціальної роботи та клієнтами - напрямки передбачуваного співробітництва: фахівці можуть знаходити осіб, які потребують допомоги;

можуть надавати постійні або разові консультації групам; виступати ініціаторами створення нових організацій взаємодопомоги для вирішення проблем певної групи клієнтів. Здійснення подібної роботи вимагає від фахівця володіння певними навичками професійної підготовки.

Основна проблема готовності до участі в організації таких груп лежить в нестачі знань як практичних, так і теоретичних. Серед них недостатні знання та уявлення про діяльність груп само- та взаємодопомоги (50%), слабка матеріально-технічна база та ресурси установи (56%). Але в той же час труднощі можуть бути викликані небажанням клієнтів йти на контакт (63%), низькою зацікавленістю клієнтів (31%). Важливим моментом даного дослідження виступає проблема результативності роботи даних груп, їх вплив на людину. На думку інформантів, формування таких груп буде сприяти утворенню нових контактів, розвивати мережі підтримки між її членами, удосконалювати особистісні якості, підвищувати активність, підприємливість клієнта. Таким чином, мета визначає характер діяльності групи, концепцію її розвитку, основні напрямки, вимагає вироблення відповідних завдань для її досягнення. Важливим моментом в утворенні подібних груп є категорії клієнтів, скрутне положення яких служить мотивом до формування груп взаємодопомоги. Не дивно, що неповні сім'ї, сім'ї з дезадаптованими дітьми та підлітками, неблагополучні сім'ї становлять менший відсоток потенційних клієнтів даних груп. Дані групи благоотримувачів неохоче йдуть на контакт в силу своїх психологічних особливостей і настроїв.

Така категорія, як «батьки, що мають дітей з обмеженими можливостями здоров'я», найбільшою мірою усвідомлює свою відповідальність перед дитиною, починають діяти, виявляючи відповідну активність з метою створення необхідних умов для організації повноцінного розвитку та виховання дитини. Отже, за результатами проведеного дослідження можна зробити висновок про те, що в основному всі фахівці готові до створення та організації груп само- та взаємодопомоги. По-перше, це новий напрямок в їх діяльності,

що дозволяє підвищити ефективність роботи спеціалістів. По-друге, це спосіб реалізації свого професійного потенціалу, спроба організації мереж підтримки.

Проблема готовності фахівців до організації таких груп лежить в недостатності знань, навичок і вмінь як в практичній, так і в теоретичній областях, недостатності уявлень про даний напрямок. Труднощі подібного характеру відчують всі фахівці і навіть професіонали при впровадженні нових елементів, прийомів, методів в процесі вдосконалення своєї діяльності. Отже, на даному етапі (етапі організації фахівців до створення груп взаємодопомоги) з'являється ряд конкретних завдань, серед яких можна назвати підвищення рівня інформованості фахівців і клієнтів, створення методичного супроводу. Такого роду труднощі можна усунути за допомогою проведення освітніх семінарів для співробітників Центру, особливостей нового напрямку.

Таким чином, аналізуючи статтю та дані, отримані за допомогою дослідження, стає зрозуміло важливість запровадження нових технологій роботи в соціальних службах, які сприятимуть розвитку соціальної активності утримувачів соціальної допомоги. Роботу з групами взаємодопомоги можна використовувати з різними категоріями населення. Для кожної категорії окремо підбирається особистий підхід, організація, вирішується на яких моментах буде акцентуватися увага.

Так, наступним авторка вважає доречним розглянути клінічні моделі з різними категоріями населення. Розглянути їх досвід і методики, які зможуть використовуватися при організації груп взаємодопомоги для переселенців із зони АТО.

В першу чергу, до уваги була взята найстаріша організація з групи взаємодопомоги з особами, які вживають психоактивні речовини - Анонімні Алкоголіки.

До 2014 року співтовариство АА налічувало понад 2,5 млн. членів і групи товариства діють у 160 країнах [23]. За аналогією груп Анонімних Алкоголіків (групи АА) формуються групи Анонімних Наркоманів (групи АН). Дана група

самодопомоги використовує ті ж принципи 12 кроків, де в процесі спілкування клієнти розповідають, як вони навчилися жити без наркотиків.

Дванадцять Традицій АА [16]:

1. Наш спільний добробут повинен бути на першому місці; особисте одужання залежить від єдності АА.

2. Для нашої спільної мети є лише один найвищий авторитет - люблячий Бог, як Він може виразити Себе в нашій груповій свідомості. Наші лідери - лише наділені довірою служителі; вони не керують.

3. Єдиною вимогою для того, щоб стати членом АА, є бажання кинути пити.

4. Кожна група має бути цілком самостійною, за винятком справ, які стосуються інших груп або АА в цілому.

5. У кожній групі є лише одна головна мета - нести своє послання до алкоголіка, який все ще страждає.

6. Групі АА ніколи не слід підтримувати, фінансувати або надавати ім'я АА для використання жодній спорідненій організації або сторонній установі, щоб проблеми, пов'язані з грошима, власністю і престижем не відволікали нас від нашої головної мети.

7. Кожній групі АА слід повністю спиратись на власні сили, відхиляючи внески ззовні.

8. Анонімним Алкоголікам варто завжди залишатися непрофесійним об'єднанням, проте наші службові центри можуть наймати спеціальних працівників.

9. АА, як таким, ніколи не слід мати системи управління; але ми можемо створювати ради або комітети, безпосередньо відповідальні перед тими, кого вони обслуговують.

10. Товариство Анонімних Алкоголіків не має точки зору щодо зовнішніх питань; отже ім'я АА ніколи не слід залучати до громадських дискусій.

11. Наша політика зв'язків з громадськістю ґрунтується на привабливості, а не на рекламі; нам потрібно завжди зберігати особисту анонімність на рівні преси, радіо та кіно.

12. Анонімність є духовною основою всіх наших Традицій, що завжди нагадує нам ставити принципи перед особистостями.

Також, групи мають свої принципи, а саме, чим не займається АА [5]:

- не зберігає записів про членство або особисті історії;
- не бере участь, і не підтримує досліджень;
- не входить у «ради» або суспільні структури (хоча члени А.А., групи і офіси обслуговування часто співпрацюють з ними);
- не стежить, і не намагається контролювати своїх членів;
- не складає медичні або психіатричні прогнози, і не дає порад з медицини або психіатрії;
- не забезпечує обслуговування або догляд за особами похилого віку або новонародженими;
- не пропонує релігійних послуг;
- не забезпечує житлом, харчуванням, одягом, робочими місцями, грошима, або іншими благами і не надає соціального забезпечення;
- не дає консультацій з сімейних або професійно-технічних питань;
- не надає рекомендаційних листів або довідок адвокатам, працівникам суду, соціальним агентствам, працедавцям, для умовного звільнення, і т.д.

Члени АА завжди наголошують та просять, щоб у публікаціях стосовно АА, при представленні членів АА, керуватися принципами АА, а саме - НЕ використовувати імена членів АА та їхні особисті фото. Анонімність - це духовний фундамент Спільноти АА, що забезпечує її членам конфіденційність виздоровлення.

Анонімні Алкоголіки не об'єднуються з будь-якою іншою організацією, хоча багато з них (організацій та об'єднань) прийняли Програму «12 Кроків» АА для вирішення своїх власних потреб.

Анонімні Алкоголіки самі себе утримують, відмовляючись від будь-яких сторонніх внесків.

Анонімні Алкоголіки не є спеціалізованим об'єднанням. Єдине, о вони пропонують, - це добровільна допомога одного алкоголіка іншому у досягненні тверезості.

Те, що кожен дотримається викладених пропозицій АА, дозволить багатьом іншим алкоголікам віднайти АА та приєднатися до цих груп без страху, що їх конфіденційність буде порушено.

В усьому світі прихильність громадян та ЗМІ було одним із джерел привертання алкоголіків до Спільноти АА. Прихильне ставлення уможливило доступ ширшого кола алкоголіків, що потребують підтримки, у вирішенні проблем своєї алкогольної залежності.

Наступна категорія населення, яку авторка вважає доречною розглянути в організації груп взаємодопомоги - це інваліди. Так як ця категорія є психологічно вразливою, при організації груп взаємодопомоги для інвалідів увага буде акцентуватися на психологічній розрядці, покращенні відчуття у суспільстві, комфортному спілкуванні з іншими.

Останнім часом все активніше і активніше проводиться модифікація технологій реабілітації різних категорій інвалідів. Особлива увага приділяється методикам і підходам, спрямованим на максимальну активізацію самої людини з обмеженнями життєдіяльності та членів її мікросоціального оточення [1].

Досвід застосування груп взаємодопомоги в рамках спільного проекту ГО «Білоруська асоціація соціальних працівників» та паритетності благодійного союзу Баварії «Створення та об'єднання в мережу трьох центрів підтримки груп самопомоги інвалідів», який реалізований у 2006-2008 рр. за фінансової підтримки Фонду «Акція - Людина», Німеччина, показав досить високий ступінь ефективності [26]. Включення інвалідів в групи взаємодопомоги стало, в ряді випадків, логічним м'яким завершенням попередніх етапів реабілітації, в деяких випадках добрим доповненням до стандартних індивідуальними

програмами реабілітації, що дозволив соціалізувати результати медичної, психологічної та іншої реабілітаційної допомоги.

В процесі впровадження технології роботи груп взаємодопомоги інвалідів в діяльність відділень денного перебування інвалідів ТЦСОН було проведено динамічне спостереження за зміною характеристик соціального статусу, типу ставлення до хвороби або її наслідків, а також інтегральних показників якості життя інвалідів.

Так, дослідження якості життя інвалідів, які відвідують групи самопомоги, проводилося за розроблено методикою дворазово [22]. Перший раз дослідження проводилося при включенні людини в групу взаємодопомоги, а вдруге - через шість місяців його роботи в групі. У дослідженні взяли участь 52 людини, які регулярно відвідують зустрічі груп взаємодопомоги для інвалідів.

Зміна якості життя у інвалідів в процесі роботи в групах взаємодопомоги була дуже позитивною. Люди отримали мотивацію до розширення контактів, прагнуть до зустрічей і загальної зміни обстановки. Фізичні обмеження, первинно грали значно стримуючу роль, поступово відходили на другий план. Люди спільно знаходили способи компенсації даних фізичних обмежень, що їм значною мірою і вдалося.

Досить високі зміни відбулися в емоційному статусі членів групи, що пов'язано з появою впевненості у власних силах і відчуттям підтримки з боку товаришів і фахівців[22]. Потрібно зауважити, що спеціаліст із соціальної роботи, модератор групи, використовуючи професійні психологічні, психотерапевтичні підходи, сприймається як рівноправний член групи, тільки володіючий великим досвідом у вирішенні виникаючих проблем.

Таким чином, можна побачити що додатковий ресурс в реабілітації інвалідів значно підвищив позитивний настрій мотивацію, соціалізацію та бажання до змін. До груп взаємодопомоги залучалися фахівці, які добре знали проблематику хворого і були в змозі, за необхідності, надати пораду.

Ще одна з дуже актуальних та затребуваних груп взаємодопомоги - групи роботи з ВІЛ інфікованими. Так як це «чума» наших днів, та багато людей не очікувано становляться перед фактом такої хвороби. Вони, як і інші вразливі категорії населення, потребують підтримки оточуючих.

Останнім часом в Україні та Росії групи взаємодопомоги для людей, які живуть з ВІЛ, набувають все більшої популярності.

У Росії перша служба групової підтримки людей з ВІЛ з'явилася в 1994 році, і інтерес до цієї форми підтримки постійно зростає. У різних містах фахівці СНІД-сервісних організацій, як державних, так і неурядових, а також люди, що живуть з ВІЛ, створюють і розвивають різні групи.

Але, люди з ВІЛ скаржаться, що не завжди отримують необхідну допомогу, і що замість надання підтримки від них вимагають активної роботи в групі або участі у створенні організації ВІЛ-позитивних. При цьому багато активістів зазначають, що при спробах активної діяльності в групі, фахівці, намагаючись контролювати ситуацію, втручаються як їх роботу, так і в діяльність групи в цілому[44].

Багато фахівці відчують зневажливе ставлення з боку своїх клієнтів, особливо, коли ті дозволяють відкриті виступи проти фахівців даної організації. Все частіше доводиться чути від фахівців, що вони відчують себе дискримінованими в суспільстві людей з ВІЛ, так як у них негативний результат [52].

Основними причинами вищеописаних проблем є плутанина в усвідомленні видів групової роботи, використовуваної методології, а часто і нерозуміння потреб тих людей, для яких створюється група[52].

Аналіз інформації показує, що єдині, хто може організувати групу взаємодопомоги для людей, які живуть з ВІЛ - це самі ВІЛ-позитивні. СНІД-сервісні організації, окремі фахівці не в силах створити групу взаємодопомоги, якщо не існує ініціативної команди людей порушених епідемією, готової взяти на себе відповідальність. Представники організації можуть підтримати ініціативу ВІЛ-позитивних, які бажають створити групу, але будь-які спроби

створити систему взаємодопомоги "зверху" заздалегідь приречені на провал. Структура взаємодопомоги в принципі не сумісна з будь-яким диктатом.

Роль СНІД-сервісних організацій - підтримувати вже сформовану групу, не втручаючись в її проведення, а також надавати альтернативний сервіс для тих, кому не підходить група. Однак важливо пам'ятати, що групи взаємодопомоги не можуть і не повинні замінювати інших методів надання допомоги.

У більшості випадків учасники групи співпрацюють з фахівцями, проводячи відкриті зустрічі, беручи участь у дослідженнях з оцінки потреб, фокус-групах та інших заходах. Регулярна зв'язок з активістами та учасниками групи взаємодопомоги - це незамінне джерело інформації про потреби і життя клієнтів СНІД-сервісній організації, а також можливість підвищити якість послуг, що надаються організацією людям з ВІЛ.

СНІД-сервісні організації можуть поширювати інформацію про групу та про рух груп взаємодопомоги як серед своїх клієнтів, так і серед інших організацій, що працюють в області СНІДу. Якщо організація надає підтримку людям з ВІЛ, вона може підготувати їх до приходу в групу, наприклад, в ході індивідуального консультування.

Пошук інформації та набуття навичок, а також технічна підтримка можуть допомогти групі взаємодопомоги функціонувати більш успішно. Організація може надавати експертну оцінку ситуації в групі, консультувати активістів, навчати комунікаційним навичкам учасників. Організація може надати групі взаємодопомоги не тільки приміщення, а й доступ до оргтехніки, вихід в Інтернет, забезпечити всі умови для створення комфортного простору для проведення зустрічей, аж до можливості приготувати чай або випити склянку соку.

Якщо все ж у фахівців СНІД-сервісній організації залишається бажання зайнятися створенням і розвитком групи взаємодопомоги, у них завжди залишається можливість створити таку групу для фахівців, що працюють в області СНІДу. Психологічні складнощі, в тому, професійне вигорання - це те, з

чим фахівці неминуче стикаються. Створення подібної групи може надати їм підтримку і допомогу.

Таким чином, проаналізувавши створення і роботу груп взаємодопомоги з такими категоріями як : Анонімні алкоголіки, інваліди та ВІЛ інфіковані, можна зробити висновки, що з кожною категорією населення акцентуються різні методики і механізми роботи з групою. З Анонімними алкоголіками використовується методика 12 кроків, яка була загально прийнятою. В роботі з інвалідами акцент робиться на психологічній адаптації та соціалізації за допомогою спілкування, прийняття себе таким як є. У випадку з ВІЛ-інфікованими учасники групи співпрацюють з фахівцями, проводячи відкриті зустрічі, беручи участь у дослідженнях з оцінки потреб, фокус-групах та інших заходах.

Даний досвід буде доречним для системного підходу в соціальній роботі з переселенцями з зони АТО.

2.2. Методи, механізми і способи організації груп взаємодопомоги для переселенців

Одним із напрямів сучасної групової соціальної роботи є організація груп взаємодопомоги шляхом об'єднання людей з однаковим досвідом, життєвою ситуацією, проблемами задля співпраці у подоланні особистих криз, поліпшенні свого буття. Переслідуючи у груповій взаємодії власні інтереси, вони часто своїми зусиллями стимулюють інших учасників групи до саморозвитку, поліпшення життєвих обставин. У цьому процесі люди обмінюються інформацією, досвідом, роздумами, ідеями, допомагають одне одному.

Функції і завдання соціального працівника при цьому полягають у допомозі клієнтам об'єднатися в групу, розпочати свою роботу. Як тільки хтось із учасників групи отримує визнання її лідера, перебирає під свою опіку організацію групової роботи, а група починає самостійно функціонувати як організована система взаємодопомоги, фахівець тактовно дистанціюється від неї, залишаючи за собою право і обов'язок спостерігати за її справами, вносити необхідні корективи. Зрозуміло, рух груп взаємодопомоги здатний вирішити лише обмежене коло завдань. По-перше, він не може служити заміною ефективної мережі соціальних, медико-психологічних та інших служб, як державних, так і громадських. По-друге, люди із загальним досвідом (ситуацією, проблемою), можуть не мати можливостей або бажання брати участь у діяльності груп взаємодопомоги.

Разом з тим, групи можуть пом'якшити відторгнення від інших, морально підтримати, забезпечити інформацією і навіть сприяти економічній незалежності. Вони також можуть змінити ситуацію шляхом боротьби з чинниками, що призводять до бідності та дискримінації. З огляду на це, люди прагнуть об'єднуватися із собі подібними, щоб навчатися і гуртом долати проблеми.

Отже, по суті справи будь-яка група взаємодопомоги - це школа демократичного руху, яка спирається на його основні принципи: активну участь кожного в пошуку ефективних рішень своєї проблеми, колективне відстоювання своїх інтересів, організація та проведення акцій і кампаній, взаємодопомога і обмін досвідом на рівноправній основі. Атмосфера довіри і підтримки, що складається в групі, допомагає відчувати в собі сили і впевненість, необхідні для подолання внутрішніх і зовнішніх труднощів і для боротьби за свої права. Це особливо важливо для людей, які страждають від дискримінації та ворожого ставлення, або від небажання держави і суспільства визнати їх проблему гідної уваги.

Категорія переселенців та вимушених переселенців на сьогодні не є достатньо задіяною в держаній соціальній роботі. Але у нашій країні після

початку подій на сході в 2014 році., дуже швидко почав розвиватися волонтерський рух та різні недержавні організації почали допомагати вимушеним переселенцям, організовуючи для них різного роду допомогу.

Так як в Україні є вже декілька працюючих недержавних і державних організацій для підтримки переселенців, а одна з них працює на території АТО, підтримуючи школярів, на їх прикладі можна розглянути механізми і способи організації груп підтримки та інтерпретувати і використати їх досвід.

В Україні функціонує Всеукраїнська Спілка Молодіжних Організацій «Християнська Асоціація Людей України» УМСА, яка, в основному, займається організацією літніх таборів для дітей та організацією їх дозвілля. Командою цієї спілки було організовано проект «Заходи з порятунку дівчаток і хлопчиків шкільного віку на неконтрольованій державною територією», що реалізується за допомогою Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ). Проект функціонує у місті Антрацит та Красний Луч Луганської області. Використовуючи інформацію Баханова О.Ю. з роботи «Військовий конфлікт на території України: соціальні проблеми молоді, соціальна політика та соціальна робота» [6] можна побачити, які саме проблеми прагне вирішити цей проект. В роботі надається інформація про те, що після громадянського збурення в листопаді 2013 року, на Україні почав відбуватися збройний конфлікт у східній частині, який значно і негативно позначається на дітях. Кількість внутрішніх переміщених осіб наразі перевищила 1 000 000 осіб, одна третина з них діти. Сім'ї, що живуть в постраждалих районах, стикаються з проблемами доступу до безпечної питної води, а також належної особистої гігієни. Небезпеки та ризики в постраждалих районах призвели до посилення рівня стресу та розладів серед дітей та у сім'ях.

Аналізуючи роботу, можна побачити, що робиться акцент на наслідках цих подій, які показали неготовність дівчаток і хлопчиків на не контролюваній державною територією до сьогоденних реалій життя та існує нагальна необхідність забезпечити психологічний захист і психологічну допомогу як окремих осіб, так і цілих соціальних груп.

На не контрольованій державою території в Східній Україні, є особливо актуальною потреба у поширенні оновленої інформації та навичок щодо мінної безпеки і надання першої медичної допомоги, підтримуючи при цьому загальний психологічний клімат шляхом застосування стратегій подолання емоційного розладу і запобігання ворожнечі серед дівчаток і хлопчиків.

Завданнями проекту є [57]:

- Підвищення потенціалу педагогів шкіл та батьків для більш ефективної підтримки підвищених дитячих потреб у подоланні стресів, отриманні ефективних знань з першої медичної допомоги, а також попередження та уникнення ризиків, пов'язаних із мінною небезпекою.

- Створення умов для соціально-психологічної допомоги дітям шкільного віку та їх сім'ям з метою зміцнення їх стійкості до стресових ситуацій.

Основні механізми з моніторингу та оцінки такі [57]:

- Збір та аналіз результатів до і після занять шляхом анкетування;
- Аналіз анкет до і після проекту;
- Звіти після скайп засідань фахівців, що надають психологічну підтримку;
- Звіти про результати скайп засідань працівників YMCA, Червоного Хреста і експертів ОБСЄ з тренерами в зоні, що не контрольована урядом;
- Збір доказів, що матеріали виготовлені і роздані;
- Документальне підтвердження проведених тренінгів.

Заняття, які проводяться з школярами та батьками, несуть не тільки інформативний характер, але і групову роботу для підтримки кращого психологічного клімату серед учасників. Тобто, дійсно використовується групова взаємодопомога. Ключові компоненти стратегії включають в себе тренінг для інструкторів, які розповсюджують знання та навички серед шкільних фахівців, які розповсюджують їх серед батьків і дітей. Стратегія навчання полягає у тому, що використовуючи тренінг для тренерів спочатку підготувати 20 вчителя-тренерів, які будуть потім здійснювати підготовку 20 громадських волонтерів і 460 шкільних фахівців (400 вчителі, 20 соціальних

педагогів, 20 шкільних медсестер і 20 шкільних психологів). Навчання покращить їх спроможність та поінформованість у питаннях мінної безпеки, надання першої медичної допомоги і у питаннях проведення психологічно-соціальної роботи у класі та за межами класної кімнати.

Методологія тренування буде включати в себе принципи активного навчання - цикл навчання дорослих і проблемно-орієнтованого навчання молоді [7].

Психологічні групові заняття та просвітницька робота проводиться в школах, щоб зменшити рівень підвищеного стресу, в якому перебувають діти і зміцнити їх витривалість. У той же час, проект також спрямований на психологічну підтримку вихователів і підлітків поза межами класної кімнати. Методика групової психологічної роботи забезпечить безпечне, контрольоване середовище для дітей і підлітків, щоб допомогти їм подолати важкі реальні життєві ситуації.

Отже, проект забезпечує безпечне середовище для хлопчиків, дівчаток і їх сімей в громадах, де проект проводиться, будує атмосферу довіри та спокою. Заходи ґрунтуються на психосоціальному підході, який має на меті зміцнення позитивних стереотипів дій дітей та сімей і їх витривалості щодо стресів. У той же час, проект є інформативним для дітей та сімей, що дає змогу для попередження небезпечних ситуацій. Можна побачити, що основна риса роботи проекту з молоддю це попередження тривалих стресів та поліпшення адаптації до нових умов життя за допомогою групового спілкування та інформативних завдань. Методики роботи, такі як тренінги для волонтерів, контроль роботи по Скайпу, анкетування – може бути використаний при організації груп взаємодопомоги з переселенцями.

З початку збурення подій на Україні, інші держави висловлювали свої співчуття та намагалися допомогти українцям. Тому на державному рівні в Україні був створений дуже масштабний проект «Соціальна інтеграція та примирення внутрішньо переміщених сімей та дітей у Київській області» за підтримки Європейського союзу. Київською облдержадміністрацією зроблено

все можливе задля розміщення та забезпечення життєдіяльності переміщених осіб. Проте, у зв'язку з тим, що ситуація в східних областях не покращується і чисельність осіб які переміщаються на територію області збільшується службою у справах дітей та сім'ї облдержадміністрації укладено угоду з ЄС щодо реалізації проекту «Соціальна інтеграція та примирення внутрішньо переміщених сімей та дітей у Київській області» який передбачає створення умови для соціальної інтеграції та соціального забезпечення внутрішньо переміщених дітей та сімей з дітьми у Київській області шляхом покращення соціальної інфраструктури, умов проживання та системи соціальних послуг, зміцнення процесів примирення та взаємодопомоги.

За інформацією з офіційного сайту Служби у справах дітей та сім'ї Київської обласної державної адміністрації подаються такі дані:

Основними проблемами внутрішньо переміщених осіб є [43]:

- відсутність коштів, житла, меблів, побутових речей;
- сім'ї та діти перебувають у стресі, не можуть знайти своє місце та визначитись з майбутнім;
- відсутність обладнаних приміщень для тимчасового розміщення; відсутність затверджених інструкцій та положень щодо правового захисту та встановлення опіки в таких ситуаціях, коли діти переміщені в різні адміністративні одиниці.
- серед переміщених осіб є діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, діти, які тимчасово залишилися без піклування батьків та діти без супроводу.

Учасники проекту:

- 8 000 внутрішньо переміщених осіб, у тому числі 3500 дітей;
- 500 сімей з дітьми, в т.ч. 100 багатодітних сімей;
- 200 дітей, позбавлених батьківського піклування;
- 70 дітей, які розлучені з батьками;
- 300 фахівців соціальної сфери та волонтерів; члени місцевих громад.

Завдяки даному Проекту служба у справах дітей та сім'ї облдержадміністрації, у співпраці з Міжнародною благодійною організацією «Партнерство «Кожній дитині в Україні», матиме змогу задовольнити найнеобхідніші потреби внутрішньо переміщених осіб та дітей, а це (за даними сайта Служби у справах дітей та сім'ї Київської обласної державної адміністрації) [43] :

- психологічна підтримка з метою подолання стресу, травми втрати житла, соціальних зв'язків, майна, відчаю і т.д.;
 - психологічна підтримка і розвиток соціальних навичок щодо планування життя "після" і краще виявлення потреб дитини;
 - підтримка соціальних працівників у мобілізації внутрішніх ресурсів сім'ї та соціальних мереж для вирішення важливих життєвих потреб і формування планів на майбутнє;
 - підтримка в процесі відновлення документів, працевлаштування, перекваліфікації і т.д.;
 - підтримка інтеграції сімей з дітьми, які вирішили оселитися в приймаючій громаді;
- підтримка у налагодженні зв'язків з членами сім'ї і фахівцями на території зони АТО, яка на даний час контролюється українською владою, для тих сімей з дітьми, які вирішили повернутися додому;
- підтримка освіти та розвитку дітей, соціальних ініціатив;
 - розробка необхідних змін до законодавства щодо надання більшої гнучкості та можливостей місцевим органам виконавчої влади для забезпечення належної допомоги та підтримки [43]

Проект буде впроваджуватися в 6 пілотних територіях:

- 1) «Біла Церква», що включає м. Біла Церква, Білоцерківський та Миронівський райони;
- 2) «Бориспіль», що включає м. Бориспіль Бориспільський та Баришівський райони;

- 3) «Києво-Святошино», що включає Києво-Святошинський та Макарівський райони;
- 4) «Вишгород», що включає Вишгородський район;
- 5) «Ірпінь», що включає міста Ірпінь та Буча;
- 6) «Бровари», що включає м. Бровари та Броварський район;
- 7) «Київщина», що включає інші адміністративні одиниці області.

Київською облдержадміністрацією вживаються необхідні заходи щодо розміщення внутрішньо переміщених осіб на територію області, проте, у зв'язку з загостренням ситуації на сході України кількість осіб які змушені покинути свої оселі зростає, збільшується і кількість переселенців на територію Київщини. На підставі даних зональних координаторів, які надали аналіз перебування осіб та дітей, які переміщені з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції на 6 пілотних територіях проекту перебуває 60% від загальної кількості ВП по Київській області, а дітей – 66 %.

На даних територіях виявлено 137 дітей, які проживають без супроводу батьків, а саме у родичів, знайомих, або з бабусею, дідусем. Тільки 27 дітей перебувають на обліку внутрішньо переміщених осіб.

Одна із головних проблем для дітей без супроводу батьків – реєстрація в управлінні соціального захисту населення та виплата допомог як вимушено переміщеним особам.

В межах Проекту ведеться робота з цією категорією дітей, складається акт про виявлення дитини, переміщеної з тимчасово окупованої території, або району проведення АТО, робиться оцінка потреб дитини, соціальний супровід, тощо.

Виконавці Проекту:

- Служба у справах дітей та сім'ї Київської обласної державної адміністрації

(начальник служби – Андріяш Сергій Петрович)

- Міжнародна благодійна організація «Партнерство «Кожній дитині в Україні» (директор МБО – Дибайло Васирина Дмитрівна)

- Служба у справах дітей та сім'ї Київської обласної державної адміністрації

Даний проект дасть змогу забезпечити внутрішньо переміщених осіб належним рівням життєдіяльності на території області, а також стане прикладом для формування стратегії допомоги переміщеним особам на усій території України.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ II.

Таким чином, можна побачити, що у зв'язку з важкою ситуацією на сході, в Україні почала розвиватися тенденція по допомозі як вимушеним переселенцям з зони АТО, так і на самій території антитерористичної операції. Приділяється увага матеріальному становищу, психологічному стані, ведеться робота з різними категоріями (діти без батьків, сім'ї, школярі, молодь, тощо)

Те, що працюючі організації не залишаються байдужими, роблять все можливе задля допомоги переселенцям та розробляються нові для такої категорії проекти та методи роботи, говорить про те, що наше суспільство готове відгукнутися, використовувати різні джерела задля покращення загальної моральної ситуації в країні. Але, все ж таки, залишаються моменти, які можна покращити та використати в роботі з переселенцями.

РОЗДІЛ 3. СОЦІАЛЬНИЙ ПРОЕКТ ПО ОРГАНІЗАЦІЇ ГРУП ВЗАЄМОДОПОМОГИ З ПЕРЕСЕЛЕНЦЯМИ ІЗ ЗОНИ АТО (М.КИЇВ)

Актуальність проекту.

Недостатність інформації та допомоги з боку державних організацій з приводу подолання проблеми соціалізації вимушених переселенців а також великий потік негативної інформації з боку ЗМІ який поглибшає моральний стан та сприяє зростанню негативного настрою оточуючих та самих переселенців не дає змоги правильній адаптації. Авторка вважає що таку проблему буде доречним намагатися подолати використовуючи досвід людей, які вже змогли знайти шлях для адаптації ,або в його активному пошуку. За допомогою груп взаємодопомоги є можливим передати цей досвід, який буде важливим для кожного з учасників групи.

Для кожної людини соціалізація та адаптація є однією з найголовніших частин життя. Багато наукових досліджень та книг акцентують свою увагу на тому, як впливає на нас наше оточення, взаємодія з людьми, а особливо, як від цього залежить загальний моральний стан. Використовувати цей досвід, та брати його до уваги в соціальній роботі є дуже доречним. Така категорія населення як переселенці на сьогоднішній день є не дуже висвяченою в наукових роботах, а особливо вимушені переселенці з зони АТО. Авторка вважає, що буде доречним використовувати тії досвід, організації роботи з вразливою категорією населення, який вже існує у світ. Так як, основою роботи буде організація груп взаємодопомоги для переселенців з зони АТО, за основу братиметься теоретичний матеріал по загальному розумінню груп, а також, використання груп взаємодопомоги з різними категоріями населення.

Актуальність використання груп взаємодопомоги з переселенцями обґрунтовується в першу чергу тим, що дуже багато людей було переміщено на різні території країни і переселенцям прийшлося зустрітися з такого роду

проблемами як: пошук нової роботи, повна зміна оточуючої середи, іноді дискримінація (коли роботодавці принципіально не бажають брати на роботу людину зі сходу країни) . Всі ці моменти, накопичуючись, проявляються в хронічному стресі, замкнутості, поганій адаптації на нову місці перебування.

Групи взаємодопомоги, можуть бути як «рідна середовище» для тих, хто не зміг справитися з важкими обставинами. Принцип дії групи взаємодопомоги, коли люди з однаковою проблемою збираються разом, та діляться своїми переживаннями, думками, емоціями – допоможе відчувати підтримку, позбавитися відчуття відокремленості від соціуму та вирішити питання за допомогою досвіду інших учасників.

Потенційна перевага використання груп взаємодопомоги з вимушеними переселенцями полягає в можливості отримати зворотний зв'язок і підтримку від інших її членів, що мають подібні проблеми або досвід і здатних завдяки цьому надати істотну допомогу. У процесах, які відбуваються в групі взаємодопомоги, усвідомлюється цінність інших людей і потреба в них. У групі окрема особистість відчуває себе приймаючою інших і прийнятою іншими, довіряє їм і вселяє довіру, тією, що піклується і оточеною турботою, надаючою допомогу і отримуючою її. Реакції, що виникають і що проробляються в контексті групових взаємодій, можуть допомогти у вирішенні міжособистісних конфліктів поза групою. Присутність рівноправних партнерів створює відчуття комфорту.

Хоча зрозуміло, що кожна окрема особистість, перебуваючи в групі, отримує менше уваги, ніж при індивідуальному консультуванні, існує ряд причин, що зумовили розвиток і успіх групової терапії. Життя людини - явище соціальне, і їй потрібно вступати в контакт з іншими людьми, ділитися своїми враженнями. У таких випадках досвід перебування в спеціально організованих групах може допомогти у вирішенні проблем, що виникають при міжособистісній взаємодії. Група виявляється мікрокосмом або суспільством в мініатюрі, що відображає в собі весь зовнішній світ і надає реалістичність

штучно створюваним відносинам. У кінцевому результаті досвід, набуття у спеціально створеному середовищі, звичайно переноситься на зовнішній світ.

Окрім всього, групова форма роботи з переселенцями має і економічні переваги. Зазвичай і для терапевта, керівника, і для члена групи менш накладно зустрічатися одночасно з шістьма, десятьма або більше людьми, ніж з кожним із них поодиночі.

Гнучкість групових форм терапії дозволяє моделювати найрізноманітніші ситуаційні форми міжособистісних взаємодій, розробляти різні терапевтичні програми і працювати з різними контингентом учасників.

Мета проекту створити при районному Центрі соціальної служби групу взаємодопомоги для вимушених переселенців із зони АТО. Залучатимуться спеціалісти, соціальні робітники, метою яких буде довготривалий консультативний супровід щойно виникаючих груп, які будуть відчувати потребу у зовнішній допомозі в процесі вирішення організаційних моментів та початкового ведення групи. А також розповсюдження інформації про новий вид допомоги.

Виходячи з мети, визначені такі **завдання проекту**:

- Ознайомлення студентів, волонтерів, соціальних робітників а також тих бажаючих, хто хоче долучитися до проекту, з проблемами адаптації вимушених переселенців. Надання існуючої інформації та теоретичного матеріалу;
- Ознайомлення персоналу соціальних міграційних служб про створенням груп взаємодопомоги для вимушених переселенців з зони АТО в місті Києві. Надання буклетів, в яких буде коротко викладена основна інформація о принципах функціонування груп, та контакти, куди можна звернутися за консультацією;
- Підвищити обізнаність вимушених переселенців про різного роду допомоги з боку державних та волонтерських організацій;
- Організувати регулярні зустрічі переселенців, для чого потрібно знайти приміщення, яке буде у вільному доступі в потрібний час;

- Використати основні методика роботи в групі взаємодопомоги

Поточні завдання:

1. Залучення волонтерів, соціальних працівників до роботи з центрами міграції у місті Києві та обговорення розповсюдження інформації про формування груп взаємодопомоги для переселенців;
2. Пошук приміщення для проведення зустрічей групи взаємодопомоги;
3. Пошук та залучення спеціалістів для формування груп взаємодопомоги та їх подальшого ведення;
4. Пошук шляхів інформування потенційних учасників проекту

Тривалість проекту:

Передбачається, що проект буде довготривалим, з можливістю перерости у постійну практику по допомозі в майбутньому не тільки переселенцям, а й іншим потребуючим категоріям населення. Будуть удосконалені методи роботи та розповсюдження інформації. Залучатимуться випускники, з якими будуть проводитися тренінги по роботі і організації груп взаємодопомоги.

Залучатимуться ЗМІ, волонтери, соціальні служби для розповсюдження інформації про існуючі групи взаємодопомоги, їх графік і принципи роботи.

Ресурси проекту:

Людські ресурси: волонтери, психологи, соціальні працівники;

Фінансові ресурси: кошти вкладені в проект в рамках бюджету;

Матеріальні ресурси: приміщення, канцтовари.

Робота з групою:

Всі фахівці підкреслюють виняткову роль перших етапів роботи, на яких важливо завоювати довіру групи, допомогти її членам ближче пізнати один одного, підбадьорити "мовчунів" і стримати занадто активних. Важливо, щоб всі запам'ятали імена один одного - для цього використовуються різні процедури знайомства: офіційна (наприклад, кожен називає своє ім'я); обігравання свого імені, прізвища; кожен розповідає про себе те, чого не знають

про нього інші ; Важливо мати на увазі, що ідеальних способів організації знайомств не існує, кожен спосіб має недоліки і переваги. Під час знайомства виявляються особливості людини, які обумовлені його попереднім соціальним досвідом. У теоретичному плані виконання учасниками ритуалу знайомства означає визнання ними наявності загальних інтересів, демонстрацію готовності взяти участь у роботі.

Важливо мати на увазі, що перші безпосередні враження від членів групи можуть бути негативними. К. Роджерс, говорячи про причини цього, наголошував, що це прекрасний спосіб перевірити рівень свободи та довіри в групі, можливість висловлювати свої негативні та позитивні почуття, зрозуміти, чи безпечно учасник відчуває себе. Глибокі позитивні почуття висловлювати важче і небезпечніше, ніж негативні, оскільки, негативні почуття проявляються першими.

Стадія конфлікту, суперництва теж становить небезпеку для соціального працівника. У будь-якій групі спостерігається явні розбіжності інтересів її членів. У групі з вузькими, чітко визначеними цілями, деякі учасники можуть відчувати інші потреби, відмінні від потреб інших членів групи. Навіть за наявності загальної проблеми учасники групи можуть не ідентифікувати себе з іншими. Група – це "мікрокосм" великого суспільства, і ця відмінність своїх інтересів та інтересів інших відображає індивідуальне протистояння з іншими, існуюче в суспільстві.

Завдання соціального працівника на етапі конфлікту - допомогти членам групи усвідомити необхідність узгодженої роботи, подолати "смугу штормів", активізувати осмислення подій, що відбуваються, орієнтувати членів групи на взаємну підтримку, надання взаємодопомоги.

На стадії консолідації соціальний працівник допомагає групі виробити норми і способи взаємодії, а окремим членам - самовизначитися, знайти своє місце відповідно до їх здібностей і нахилів. Можливо, на цій стадії (хоча часто і на початковому етапі групової роботи) виробляється кодекс спілкування або

кодекс поведінки учасників групової роботи, який може складатися з наступних правил:

- 1) слухати уважно всі виступи;
- 2) не критикувати висловлювані ідеї;
- 3) сприймати всі пропозиції позитивно;
- 4) не перебивати виступаючого, дотримуватися тиші;
- 5) уникати дебатів;
- 6) не соромитися висловлювати свою думку
- 7) дотримуватися таких особистих прав членів групи:
 - право висувати ідею;
 - право відстоювати свою точку зору;
 - право на обдумування;
 - право на перегляд, уточнення своєї позиції, висунання нової пропозиції;
- 9) не ображатися;
- 10) бути доброзичливим;
- 11) не допускати надмірної фамільярності в спілкуванні з іншими;
- 12) кожен член групи відповідальний за результативність роботи.

Варіант кодексу спілкування обговорюється і приймається всіма членами групи.

Коли група починає працювати і потреба в соціальному працівнику слабшає, йому слід відійти "в тінь", доручивши свої організаторські функції іншим учасникам. Якщо ж соціальний працівник буде претендувати на колишню домінуючу роль, група може його позбутися. Деякі фахівці свідомо використовують цю драматичну кінцівку, щоб допомогти групі знайти автономію і згуртуватися.

Активна діяльність соціального працівника припиняється, коли успішна змістовна робота вже налагоджена і група приймає перші ефективні рішення. Виникає ілюзія, що соціальний працівник не був потрібен, що група досягла всього самостійно. Парадокс полягає в тому, що це переконання необхідно підтримувати. Деякі професіонали дотримуються суворого правила: не

втручатися в змістовну роботу групи, оскільки соціальний працівник не повинен підказувати готові рішення проблем - група повинна знайти їх сама.

Кожен фахівець використовує свої методи роботи з групою. Стиль роботи фахівця визначається рівнем і специфікою його освіти, досвідом, складом характеру: одні тяжіють до жорстокості, авторитарності, замикаючи на собі всі процеси і охоче виступаючи як "критик" і "проблемізатор"; інші втручаються в роботу групи лише на прохання її учасників; треті відразу встановлюють рівноправні партнерські відносини, підкреслюючи, що групова робота - це процес взаємного навчання соціального працівника і клієнта.

В залежності від завдань, поставлених перед групою, ситуації та складу учасників, ефективним може виявитися будь-який стиль. Важливо, щоб він допомагав людям знайти себе, згуртуватися і запропонувати цікаві ідеї. У всіх випадках слід поводитися природньо, оскільки будь-яка фальш ускладнює роботу. Нарешті, незалежно від типу групи, стилю поведінки, обраного соціальним працівником, його основна функція в групі - посередництво. Соціальний працівник завжди має справу одночасно з двома клієнтами: індивідом і групою. Як тільки починається груповий процес, соціальний працівник вступає у взаємодію і з кожним окремо, і з групою в цілому. Робота з індивідом у групі включає в себе насамперед надання допомоги людині у вираженні своїх думок і почуттів. При цьому завдання соціального працівника - забезпечити слухання оповідача іншими членами групи, викликати у них відповідні почуття, реакцію. Іноді проблема індивіда болюча для інших членів групи, збуджує у них негативні емоції, утруднена для їх сприйняття. Однак якби процеси не відбувалися в групі, соціальний працівник повинен приділяти увагу одночасно обом клієнтам: і індивіду і групі. У загальному випадку ці дві області роботи відповідають обов'язкам соціального працівника: допомогти індивіду і групі активно взаємодіяти один з одним і допомогти групі функціонувати більш ефективно, щоб потенціал взаємодопомоги розкрився повністю. Зрозуміло, соціальний працівник здійснює в групі безліч інших ролей, але роль посередника - головна.

Якщо просто зібрати людей разом, то немає ніякої гарантії прояви їхнього потенціалу. Маса перешкод блокує можливості членів групи зрозуміти один одного і запропонувати допомогу. Всі учасники групи дотримуються власних поглядів на групову роботу, які базуються на минулому досвіді, а оскільки більша частина цього досвіду вельми неплідно, завдання соціального працівника - допомогти членам групи створити умови для спільної роботи. Соціальний працівник повинен спробувати допомогти членам групи розвинути необхідні для спільної роботи навички. Створення групи для продуктивної роботи з використанням взаємодопомоги - складний процес, протягом якого члени групи повинні подолати багато власних стереотипів про людську природу, взаємодопомоги і т.д. Кожен з них потребує підтримки соціального працівника. Найголовніше, що повинен робити фахівець, - це демонструвати впевненість в успіху спільної діяльності. Віра в силу групи - це необхідний чинник досягнення успіху.

Найбільш важливий спосіб надання членами групи допомоги один одному - це обмін відноситься до справи інформацією. Власний життєвий досвід кожного члена групи (знання, погляди, цінності і т.д.) може допомогти іншим її учасникам. Соціальний працівник також ділиться інформацією, яка у поєднанні з інформацією інших є багатим джерелом для роздумів.

Під час обміну поглядами на обговорювану проблему виникають серйозні дискусії, оскільки члени групи можуть уявити ідеї на обговорення групи. Група в даному випадку - Місце, де думки людей стикаються і часто змінюються.

Організувати дискусію не дуже просто - для цього потрібно володіти культурою спільної роботи (вироблюваної в тому числі за допомогою згаданого кодексу спілкування).

Кожен член групи дотримується певних норм поведінки і заборон. На початковій стадії спільної діяльності розмову на теми "влада", "залежність", "секс" розглядається як порушення заборони. Одне із завдань соціального працівника - допомогти іншим виробити нові норми і вільно обговорювати заборонені теми. Протягом роботи рівень емоційного комфорту зростає, і

перший член групи, готовий ризикнути і взяти участь у важкій для обговорення області, показує іншим членам групи приклад подолання табу - вони ніби отримують дозвіл вторгнутися в область, що вважалася раніше забороненою. Під час обговорення заборонених тем члени групи бачать емоції інших і часто усвідомлюють, що переживають те ж саме. Кожен виявляє, що він не самотній у своїх почуттях, що члени групи перебувають "у одному човні" - це робить людей більш розкутими і відкритими.

Здатність висловлювати свої почуття обумовлює розвиток співчуття, що є найважливішим оздоровчим елементом групової роботи. Намагаючись зрозуміти почуття інших людей, члени групи починають інакше сприймати власні почуття. Нарешті, група забезпечує "тренування" відповідних якостей і ідей, вироблення нових способів комунікації та усвідомлення деякі якостей, від яких необхідно позбутися для досягнення успіху.

Останній аспект групової взаємодії, на який необхідно звернути увагу, в численності групи. Деякі вчинки легше, здійснювати, відчуваючи підтримку групи; страх і невпевненість легше подолати, діючи спільно, оскільки мужність одного багаторазово посилюється мужністю інших.

Таким чином, група - це не просто якась кількість людей, зібраних разом, а система, що характеризується спільністю почуттів, наявністю особливої атмосфери, яка виражається в словах, міміці, позах і жестах.

На жаль, процеси, що відбуваються в групі, часто виснажують і бентежать учасників, так як часом вони орієнтуються на спочатку отримані відповіді, замість того щоб продовжувати творчий безперервний пошук.

Групи самопомоги можуть допомогти вирішити такі проблеми:

- Психологічна підтримка з метою подолання стресу, травми втрати житла, соціальних зв'язків, майна, відчаю і т.д.;
- Психологічна підтримка і розвиток соціальних навичок планування життя "після" і краще виявлення потреб для себе і своєї сім'ї;
- Вирішення внутрішніх конфліктів, самоідентифікація на новому місці проживання;

План реалізації проекту.

1. етап. Підготовчий.
 - отримати дозвіл на залучення спеціаліста – соціального робітника до складу соціальної служби у Київській Міській Державній Адміністрації
 - заключити договір про спільну діяльність з партнерами (зацікавлені організації та фонди);
 - визначити експериментальний район м. Києва.
- 2 етап. Розробка програм роботи з вимушеними переселенцями
 - а. Безоплатне консультування при Державній міграційній службі, Міському координаційному центрі Київської міської держадміністрації
 - б. Група підтримки за напрямком «Група взаємодопомоги для переселенців із зони АТО в м. Києві» . До кожної групи буде прикріплений соціальний робітник.
- 3 етап. Початок роботи всіх видів консультування. Розробка розкладу проведення зустрічі груп взаємодопомоги та остаточної кількості учасників (вимушених переселенців).

Учасники проекту:

Для участі у групах планується залучити вимушених переселенців з зони АТО в місті Києві які будуть потребувати допомоги та бажання взяти участь у групах. Учасники будуть подавати попередню заяву до соціального робітника, щоб можна було визначити розмір групи. Також в заяві буде зазначатися зручний час та день тижня. Майбутньому учаснику буде запропоновано на добровільній, анонімній основі, після першої зустрічі, заповнити невелику анкету, яка буде використовуватися для подальшого аналізу. Анкета буде містити такі питання:

1. Звідки Ви дізналися про групи взаємодопомоги у м. Києві?
2. Яка Ваша мета перебування у групі?
3. Наскільки комфортно Ви себе почували на зустрічі?

4. Чи достатньо інформації Вам надали про функціонування і правила групи?

5. Чи є у Вас пропозиції або зауваження щодо покращення зустрічей
Зетап. Початок роботи всіх видів консультування.

Організації, які братимуть участь у реалізації проекту:

- Соціальна служба визначеного району;
- НТУУ «КПІ», факультет соціології і права;
- Всеукраїнська спілка молодіжних громадських організацій УСМО;
- Київській Міській Державній Адміністрації
- Державна міграційна служба
- Міський координаційний центр КМДА

Очікувані результати:

- наявність діючих груп взаємодопомоги для вимушених переселенців з зони АТО в м. Києві а в подальшому і в інших містах
- залучення соціальних робітників до роботи з групами взаємодопомоги
- підвищення соціальної адаптації вимушених переселенців
- налагодження взаємодії державних центрів, соціальних робітників та вимушених переселенців;
- зменшення стресів та поліпшення морального стану вимушених переселенців з зони АТО;

Необхідні ресурси:

Матеріальні:

- приміщення, що задовольняє вищеназвані умови;
- обладнання та канцтовари.

Кадрові:

- соціальні працівники, психологи або психотерапевти;
- студенти – волонтери спеціальності «соціальна робота» – для допомоги проведення організацій груп взаємодопомоги і отримання стажу роботи.

Таблиця 3.1.

Бюджет проекту:

Ресурси	Ціна, грн.	Кількість	Загальна сума, грн
Гонорар для соціальних працівників *	300 грн на день	8 днів на місяць (1 раз на тиждень зустріч у групі (4 зустрічі на місяць) та один день на тижні для підготовки)	$300 * 8 = 2400$
Фліпчарт	600	1 шт	600
Маркери	4 за 1 шт	20 шт	80
Папір А4 (пачка 500 аркушів)	40	1 шт	40
Всього			3120

Таким чином, організація груп взаємодопомоги для переселенців із зони АТО допомогла би вирішити питання ідентифікації особистості на новому місті, сприяла би зменшенню відчуття відокремленості, та допомогла би вирішувати внутрішні питання та конфлікти. Принцип роботи що базується на формуванні груп людей з однаковими проблемами, є дуже доречним при вирішенні тих психологічних питань, з якими зустрілися люди що були

вимушені покинути свої домівки та переміститися в зовсім нове середовище. Робота з групою переселенців для соціального працівника є не вивченою та новою, що дає можливість вперше спробувати групову роботу з цією категорією населення.

РОЗДІЛ 4. ОХОРОНА ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКА В НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ.

Охорона працівників завжди була необхідною складовою будь-якого робочого процесу. Кожна трудова діяльність заподіює шкоду здоров'ю та працездатності людини за різними ознаками, головне знати про ці ознаки та попереджувати виникнення небезпечних ситуацій.

Робота групами взаємодопомоги для людей які опинились в кризовій ситуації є важкою психологічно та потребує необхідних знань, навиків, підготовки та інше.

Загалом, робота з переселенцями які опинились в кризовій ситуації є дуже відповідальною та вимагає доброї психологічної підготовки. Звичайно, чим менша сама група, тим легше сконцентруватися на кожному з учасників. Таким чином, від соціального працівника який був залучений до роботи з групою вимагається висока сконцентрованість та відповідальність за процес.

В цілому, охорона праці в закладах, де функціонують групи взаємодопомоги, включає в себе такі складові як [17]:

- збереження здоров'я та життя в процесі праці, спілкування;
- організація безпечного знаходження в приміщенні;
- дотримання санітарно-гігієнічних норм;
- розробка заходів проти пожежного режиму і електробезпеки.

За безпеку кожного з учасників відповідає людина, яка організовує зустрічі, але, кожен з учасників також має знати правила безпеки і дотримуватися їх. Проте важливим моментом є не лише безпека учасників, а й фізичне та психологічне здоров'я соціальних робітників які приймають участь в зустрічах.

Соціальна робота з групою для людини яка відповідальна за її підтримку не закінчується на при кінці зустрічі, так як учасники можуть мати потребу в

спілкуванні або пораді і за позою «робочого» часу. Це велике навантаження на психіку соціального робітника. Тому існують особливості їх роботи.

В свою чергу, так як соціальний робітник несе відповідальність за учасників групи в межах їх зустрічей , так само кожен з учасників має нести відповідальність за охорону праці та безпеку один одного.

4.1. Особливості роботи та охорона праці працівників соціальних закладів.

В свою чергу, керівники закладів при прийнятті на роботу спеціаліста мають перевіряти його на знання з охорони праці, які ті отримали під час попереднього інструктажу. Інструктаж серед працівників закладів має проводитися раз на рік.

За посадовою інструкцією соціального представника, що затверджена наказом Міністерства праці та соціальної політики України [18], фахівець із соціальної роботи несе відповідальність за недотримання правил внутрішнього трудового розпорядку, охорони праці, техніки безпеки, виробничої санітарії та протипожежного захисту.

Не дивлячись на те, що соціальний працівник який буде працювати з групами взаємодопомоги не буде мати додаткових відпусток та меншу годинну тривалість дня, що закріплені в законодавстві, але все одно можна попередити синдром професійного вигорання знаючи основні причини які до урго призводять та методи їх подолання.

Синдром може виникати через внутрішній конфлікт між вимогами з боку організації або групи і реальними можливостями працівника.

До психофізичним симптомів професійного вигорання відносяться такі, як [8]:

- відчуття постійної, минаючий втоми не лише вечорами, але і вранці, відразу після сну (симптом хронічної втоми);

- відчуття емоційного і фізичного виснаження;

- зниження сприйнятливості і реактивності на зміни зовнішнього середовища (відсутність реакції цікавості на чинник новизни або реакції страху на небезпечну ситуацію);

- загальна астенизація (слабкість, зниження активності та енергії, погіршення біохімії крові і гормональних показників);

- часті безпричинні головні болі; постійні розлади шлунково-кишкового тракту;

- різка втрата або різке збільшення ваги;

- повна або часткова;

- постійне загальмований, навпаки, сонливість і бажання спати протягом всього дня;

- задишка або порушення дихання при фізичному або емоційним навантаженням;

- помітне зниження зовнішньої і внутрішньої сенсорної чутливості: погіршення зору, слуху, нюху і дотику, втрата внутрішніх, тілесних відчуттів;

Необхідно також підкреслити, що професійне вигорання менше стосується людей, які мають досвід успішного подолання професійного стресу і здатних конструктивно змінюватися в напружених умовах.

Якщо говорити про характер таких людей, то необхідно виділити такі індивідуально-психологічні особливості, як висока рухливість, відкритість, товариськість, самостійність і прагнення спиратися на власні сили.

Нарешті, важливою відмінною рисою людей, стійких до професійного вигорання, є їх здатність формувати і підтримувати в собі позитивні, оптимістичні установки та цінності як щодо самих себе, так і інших людей і життя взагалі.

Знаючи основні симптоми професійного вигорання можна подолати їх завдяки вже існуючим методикам, головне, вчасно помітити та не пускати справу «на самоплив»

4.2. Особливості організації безпеки в надзвичайних ситуаціях

Так як групи взаємодопомоги функціонують при соціальних організаціях, питання про організацію безпеки в надзвичайних ситуаціях може бути частково вирішене через них. З боку соціальної організації буде надаватися теоретичний матеріал, щодо правил поведінки та надання допомоги при надзвичайних ситуаціях. Така взаємодія між соціальними центрами та їх клієнтами сприяє більшій обізнаності людей на привід організації безпеки і дає змоги використати отриманні знання, якщо трапиться будь яка подія з надзвичайних ситуацій.

Територія України, її населення, як території та населення інших країн світу, на жаль, не убезпечені від ризику надзвичайних ситуацій природного й техногенного характеру, які можуть зумовити людські втрати й заподіяти значної матеріальної шкоди.

Так як в групах взаємодопомоги будуть приймати участь люди, які перемістилися з зони АТО, тобто вони фактично опинились на території з надзвичайною ситуацією, потрібно звернути увагу на те, як себе поводити при таких обставинах. Соціальні центри повинні вміти довести до своїх клієнтів основні правила безпеки, правила поведінки при надзвичайних ситуаціях а також розширити інформативну базу.

Постановою Кабінету Міністрів України №1099 від 1998р “Про порядок класифікації надзвичайних ситуацій ” затверджено “Положення про класифікацію надзвичайних ситуацій”[18]

Під надзвичайною ситуацією розуміють порушення нормальних умов життя і діяльності людей, об'єктів або територій унаслідок аварій, катастроф, стихійних лих або інших чинників, що спричинили або можуть спричинити загибель людей та значні матеріальні втрати.

За масштабами надзвичайні ситуації поділяють на [17]:

- загальнодержавного рівня;
- регіонального рівня;
- місцевого рівня;
- об'єктового рівня.

Залежно від причин виникнення, фізичної сутності та впливу на навколишнє середовище надзвичайні ситуації бувають природного, техногенного, соціально-політичного та воєнного характеру.

На території України джерелами таких надзвичайних ситуацій переважно бувають стихійні лиха, порушення технологічних процесів, вихід їх з під контролю людей тощо. Але з 2014 року на заході країни проводиться антитерористична операція, тобто, надзвичайна ситуація воєнного характеру.

Це вимагає від владних структур усіх рівнів розробки та здійснення широкого комплексу заходів щодо реалізації державної політики у сфері забезпечення безпеки і захисту населення.

До небезпек воєнного характеру відносять збройні конфлікти, війни. Війна — це збройна боротьба між державами (їх коаліціями) або соціальними, етнічними та іншими спільнотами [8].

Війна і підготовка до неї повинна розглядатися не стільки у межах відомої сентенції, в якій говориться, що війна є продовженням політики тільки іншими способами, скільки в плані її руйнівної дії на життєдіяльність населення, біосферу, генофонд і мораль людини.

За висновками фахівців, втрати населення у великих містах можуть бути зменшені з 90 % до 5—8 %, якщо вчасно провести евакуацію людей. Достовірність таких розрахунків підтверджується й експертними оцінками сучасних воєнних конфліктів і воєн.

У воєнних конфліктах у першу чергу застосовують звичайні засоби ураження, до яких належать: авіаційні бомби, артилерійські снаряди, ракети, міни, торпеди тощо. Внаслідок особливої конструкції і високої точності попадання в ціль, сучасні звичайні засоби ураження мають підвищену руйнівну дію, яка є близькою до ядерних боєприпасів малої потужності [18].

Основні принципи щодо захисту населення [18]:

— захист населення планується і здійснюється диференційовано, залежно від економічного та природного характеру його розселення, виду і ступеня небезпеки можливих надзвичайних ситуацій;

— усі заходи щодо життєзабезпечення населення готуються заздалегідь і здійснюються відповідно до законів держави;

— при захисті населення використовують усі наявні засоби захисту (захисні споруди, індивідуальні засоби захисту, евакуацію із небезпечних районів тощо);

— поінформованість громадян про свої основні обов'язки щодо безпеки життєдіяльності, дотримання ними установлених правил поведінки під час надзвичайних ситуацій.

Основні заходи щодо забезпечення захисту населення в надзвичайних ситуаціях:

— повідомлення населення про загрозу і виникнення надзвичайних ситуацій та постійне його інформування про наявні обставини;

— навчання населення застосуванню засобів індивідуального захисту і діям у надзвичайних ситуаціях;

— укриття людей у сховищах, медичний, радіаційний та хімічний захист, евакуація з небезпечних районів;

— спостереження та контроль за ураженістю навколишнього середовища, продуктів харчування та води радіоактивними, отруйними, сильнодіючими отруйними речовинами та біологічними препаратами;

— організація і проведення рятувальних та інших робіт у районах лиха й осередках ураження.

Таким чином, учасники групи взаємодопомоги зможуть отримати повну інформацію про те, як поводити себе при уникненні надзвичайної ситуації. Соціальний робітник повинен бути добре теоретично підготовленим щоб не тільки в теорії, а і на практиці зуміти використати свої знання, так як він є модератором групи і на ньому лежить велика відповідальність.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Проаналізувавши і розглянувши сутність, механізми та функції груп взаємодопомоги, можна зробити висновки, що вони є важливим доповненням державної соціальної роботи, так як беруть на себе функцію допомоги в адаптації, психологічному розвантаженні та вирішенні особистих проблем різних категорій населення.

Розглянувши генезу дослідження груп, можна сказати, що значний вплив на розробку проблеми групової роботи здійснив Якоб Морено - йому належить термін «групова психотерапія», Карл Роджерс заклав основи гуманістичного напрямку в соціально-психологічних науках і надав значного поштовху розвитку групової психотерапії.

Серед сучасних вітчизняних вчених багато зробили для розвитку групової психотерапії С. С. Лібих, А. Л. Гроссман, Н. В. Іванов, А. І. Захаров.

Безсумнівний вплив на дослідження малих психокорекційних груп надали роботи Курта Левіна, зокрема, його «теорія поля».

З. Фрейдом було зроблено вагомий внесок у дослідження психології мас, взаємовідносин мас, лідера та формування групової терапії. Його учні Альфред Адлер, Луїс Уендер, Пауль Шільдер одними з перших спробували використовувати психоаналітичне лікування в умовах групи. Що стосується групової роботи з такою категорією як переселенці з зони АТО, то вона ще не є освітленою в науковій літературі, але, вивчені теоретичні засади вже існуючих праць дають можливість для роботи.

В роботі були виявлені основні теоретичні підходи для пояснення ідеї самокерованої діяльності та ефективності груп взаємодопомоги. Перший підхід говорить про ідеї соціальної підтримки групи взаємодопомоги, які можна представити як такі, що спираються на потенційні вигоди від взаємодії та обмін взаємною підтримкою. Для другого підходу британський науковець Ф. Різман запропонував такий термін «основний помічник в оздоровленні». Тобто, люди,

котрі страждають від своїх власних труднощів, вважають, що їхній болючий досвід може допомогти іншим, які так само потрапили у той же човен негараздів. Ця ситуація дозволяє першим реалізувати гуманістичні або екзистенційні смисли свого досвіду. Наступний запропонований теоретичний підхід полягає в ідеї «емпіричного знання», тобто взаємодопомогою та підтримкою з боку непрофесіонала – лей хелпера (lay helper – з англійської «просто людина»). Лей хелпер не має спеціалізованого або професійного знання предмету, але приділяє час у певному місці, де учасник почувається комфортно, щоб бути мотивованим до позитивних змін. Четвертий теоретичний підхід фокусується на ідеї, що існує специфічне бачення процесу взаємодопомоги в групі, а саме: групи взаємодопомоги напрацьовують зовсім інший погляд, інше розуміння своєї проблеми, яке відрізняється від думки професіоналів. П'ятий теоретичний підхід пояснює ідею діяльності групи взаємодопомоги як громадської організації, а не як форму терапії або соціальної підтримки.

Для того щоб створити комплексний підхід для розробки груп взаємодопомоги для переселенців, була розглянута групова робота з такими категоріями населення: анонімні алкоголіки, ВІЛ-інфіковані та інваліди. На прикладі організації груп взаємодопомоги для цих категорій, стало ясно, що кожна окрема проблема має свій особистий підхід в організації груп. У випадку з анонімними алкоголіками акцент робиться на програму 12 кроків, тобто прийняття свого становища та смиренність з обставинами, задля подальшої роботи над собою. В роботі з інвалідами акцентується увага на подоланні невпевненості та прийнятті себе таким, як є. З ВІЛ-інфікованими до груп залучаються спеціалісти, які інформують учасників про їх хворобу та шляхи покращення стану. Таким чином, можна побачити, що кожна категорія має свої особливості і потребує уважного підходу в роботі.

Звернувши увагу на досвід груп взаємодопомоги з різним категоріями населення, проаналізувавши сутність, функції та вплив груп, були розроблені механізми організації групи взаємодопомоги для переселенців в місті Києві.

Так як групи формуються з людей, яких об'єднує спільна проблема та бажання її вирішити, організація груп взаємодопомоги буде важливим доповненням до вже існуючої державної політики щодо переселенців з зони АТО. До організації будуть залучатися соціальні центри, працівники та студенти.

Вивчення та аналіз груп взаємодопомоги та нової для нашої країни категорії населення вимушених переселенці дає змогу в соціальній роботі розробити нові методики, які зможуть використовуватися у майбутньому з різними категоріями переселенців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ардашкин, І.Б. Зміст і методика психосоціальної роботи в системі соціальної роботи: Навчальний посібник / І. Б. Ардашкин. - Томськ: ТПУ, 2004. - 156 с.
2. Алексеев О., «Практическая субсидиарность» /Алексеев О.,Щедровицкий П. Казанский федералист. 2002. - 198 с.
3. Андреева, Г.М. Соціальна психологія: підручник для вищ. навч. закладів / Г. М. Андреева. - М.: Аспект Пресс, 2004. - 365 с.
4. Анонимные Алкоголики (Большая книга). — Нью-Йорк: Alcoholics Anonymus World Services, 2011. — С. 29..
5. Анонімні Алкоголики України [Електронний ресурс] Режим доступу у: <http://aa.org.ua/>.
- 6 Баханов О.Ю. "Військовий конфлікт на території України: соціальні проблеми молоді, соціальна політика та соціальна робота": Матеріали ІV міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 3-4 червня 2015 р.)/Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» - 2015 - 3 стр..
7. Баханов О.Ю. тези на конференцію "Волонтерський рух в Україні: стратегія соціально-педагогічної роботи з молоддю в зоні АТО"" : Матеріали ІV міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 3-4 червня 2015 р.)/Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» - 2015 - 3 стр.
8. Безпека життєдіяльності в умовах надзвичайних ситуацій - [Електронний ресурс] Режим доступу: http://pidruchniki.com/13761106/bzhd/bezpeka_zhittyedyalnosti_umovah_nadzvichaynih_situatsiy.

9. Рудестам К. Групова психотерапія / К. Рудестам. - М.: Прогрес-Універс, 2003. - 368 с.
10. Вачков И.В. Основы технологии группового тренинга. Психотехники. / Вачков И.В. – М.: Издательство «Ось-89», 2001 - 210 с.
11. Внебольничная помощь и психиатрическая реабилитация при тяжелых психических заболеваниях / Под ред. Дж. В. Вигел. – К. : Сфера, 2002. – С. 427–437.
12. Волков Б.С. Методи досліджень у психології: Навчально-практичний посібник./Б.С. Волков, Н.В. Волкова. - М.: Товариство Росії, 2002. - 208 с.
13. Группы самопомощи как технология социальной работы - [Електронний ресурс] Режим доступу:<http://uareferat.com/%D0%93%D1%80%D1%83%D0%BF%D0%B8>.
14. Гриншпун И. Б., Идеи Джекоба Леви Морено в контексте развития западноевропейской и североамериканской психологии XX столетия : Дис.канд. психол. наук : 19.00.01. — [Електронний ресурс] Режим доступу:http://www.krelib.com/storija_psihologii/6282.
15. Группы самопомощи / Словари и энциклопедии на Академике. URL: [Електронний ресурс] Режим доступу:: <http://dic.academic.ru/>.
16. Дванадцять кроків Анонімних алкоголіків - [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.aa.org.ua/12steps.php?l=u>.
17. Дії населення в умовах надзвичайних ситуації військового характеру [Електронний ресурс] Режим доступу:
http://www.mns.gov.ua/content/ns_voennogo_haraktery.html.
18. Загальні гарантії прав працівників на охорону праці [Електронний ресурс] Режим доступу:: <http://radnuk.info/pidrychnuku/tryd-pravo/646-pulupenko/19610-12-2-zagalni-garanti%D1%97-prav-pracivnikiv-na-oxoronu-praci.html>.
19. Захист прав працівників на охорону праці - [Електронний ресурс] Режим доступу:: <http://ua.textreferat.com/referat-2047-1.html>.

20. Зборовский К. Э. Группы самопомощи в технологии социальной реабилитации инвалидов : учеб.-метод. пособие [Электронный ресурс] / К. Э. Зборовский. – Минск : Бело- русская ассоциация социальных работников, 2008. – 156 с. – [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://www.simst.bsu.by/main/departments/rehabilitology/staff/zborowski/publications/9.pdf>.
21. Инициативы самопомощи — путь к сотрудничеству: материалы совместного проекта ООО «Белорусская ассоциация социальных работников» и Форума Люблинских общественных организаций FLOP, Минск, 2006. - 98 с.
22. Кондратенко В.Т. Общая психотерапия: Рук. для врачей / В.Т.Кондратенко, Д.И. Донской, С.А. Игумнов. 4-е изд., перераб. и доп. Минск:Выш. шк., 1999. 143 с.
23. Коротко про АА - [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://aa.lviv.ua/ua/pages/about.htm>.
24. Котельникова, Н.І. Психосоціальна робота з жінками в умовах групової взаємодії / Н. І. Котельникова, Н. А. Рибаква. - Псков, 2003. - 236 с..
25. Кропоткин П. А. Взаимная помощь как фактор эволюции [Электронный ресурс] / П. А. Кропоткин. – М. : Самообразование, 2007. – [Электронный ресурс] Режим доступа:http://iph.ras.ru/elib/Kropotkin_Vzaimopom.html.
26. Кропоткин П. А. Взаимная помощь как фактор эволюции [Электронный ресурс] / П. А. Кропоткин. – М. : Самообразование, 2007. – [Электронный ресурс] Режим доступа:http://iph.ras.ru/elib/Kropotkin_Vzaimopom.html
27. Левин К. Теория поля в социальных науках / [Пер. Е. Сурпина].Левин К. — СПб.: Речь, 2000.
28. Левченко Л. Архіви і архівна справа Сполучених Штатів Америки: історія та організація: монографія / Лариса Левченко. — Миколаїв: Іліон, 2013. — 1204 с.

29. Локальні організації YMCA - [Електронний ресурс] Режим доступу: http://ymca.org.ua/about/kto_mi/pro_nas/.

30. Лукашевич М. П. Соціальна робота: теорія і практика : підручник для студентів вищ. навч. закладів / М. П. Лукашевич, Т. В. Семигіна. – К., 2009. 1.2. Еволюція суспільної допомоги і соціальної роботи. – С. 28-54.

31. Марино, Р. Ф. История Доктора : Д. Л. Морено/ Пер. с англ. М. И. Завалова. — Москва: Класс, 2001.

32. Методи соціальної терапії з різними групами населення [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.8ref.com/18/%D1%80%D0%B5%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82_186069.html.

33. Общественные организации самопомощи, взаимопомощи и их роль в социальной работе [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://studopedia.info/2-82039.html>.

34. Основные принципы деятельности группы самопомощи [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.sekis-berlin.de/9-Osnovnye-principy-dejatelno.531.0.html>.

35. Особистість у діяльності і спілкуванні [Електронний ресурс] Режим доступу: http://subject.com.ua/psychology/psyho_p_edagog/32.html.

36. Отличия в сравнении с другими способами оказания помощи - [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.sekisberlin.de/Vvedenie.514.0.html>.

37. Про реабілітацію інвалідів в Україні : Закон України № 2961-IV від 06.10.2005 [Електронний ресурс] Режим доступу до сайту : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2961-15>.

38. М.В.Фирсов Психология социальной работы/ М.В. Фирсов - [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://bugabooks.com/book/148psixologiy-a-socialnoj-raboty/122-1-obshhaya-model-psixosocialnoj-raboty-s-gruppoj.html>.

39. Психосоціальна робота з групою
[Електронний ресурс] Режим доступу: <http://ukrbukva.net/page,7,42109-Psihosocial-naya-rabota-s-gruppoi.html>.

40. Рibaкова, Н.А. З досвіду роботи практичного психолога: Жіночі терапевтичні групи / Н. А. Рibaкова; Під ред. Н. Б. Парф'янової / / Проблеми психології здоров'я. СБ н. ст. - Псков. - 2002. - С.157-162.

41. Роджерс К. Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека./ Роджерс К.Р. — М.: Издательская группа «Прогресс», «Универс», 1994. — 480 с.

42. Рудестам К. Групова психотерапія / К. Рудестам. - М.: Прогрес-Універс, 2003. - 368 с..

43. Саралиева З.Х. Система социальной работы: монография/ Саралиева З.Х - Н. Новгород, 2008 - 203 с.

44. Служби групової підтримки для людей з ВІЛ - [Електронний ресурс] Режим доступу:<http://imedic.com.ua/index.php?newsid=21060>.

45. Социальная работа с группой: социальные, клинические и организационные стратегии [Електронний ресурс] Режим доступу: http://mobile.studme.org/1593110627861/psihologiya/sotsialnaya_rabota_gruppy_s_otsialnye_klinicheskie_organizatsionnye_strategii.

46. Стадії розвитку групи. Основні психотерапевтичні чинники групової роботи [Електронний ресурс] Режим доступу:http://pidruchniki.com/1228112863014/psihologiya/stadiyi_rozvitku_grupi_osnovni_psihoterapevtichni_chinniki_grupovoyi_roboti#583.

47. Теорії і методи соціальної роботи: Підручник / Т. В. Семигіна, І. І. Мигович, І. М. Грига та ін. ; За ред. Т. В. Семигіної, І. І. Миговича. – К., 2005.

48. В.І. Жукова, Теорія і методика соціальної роботи / За ред. акад. В.І. Жукова. - М.: Союз, 1994 -197с

49. Технології соціальної роботи: Підручник за заг. ред. проф. Є.І. Холостовой. - М.: ИНФРА-М, 2002. -400с.

50. Чернецкая А.А. Технология социальной работы/ Чернецька А.А. - [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://www.twirpx.com/file/124244/>.

51. Типология и основные цели социальной групповой работы [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://soc-work.ru/article/307>.

52. Трудности, возникающие в процессе деятельности группы [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://www.sekis-berlin.de/13-Trudnosti-voznikajushchie.527.0.html>.

53. Фірсов М.В. Психологія соціальної роботи: Зміст і методи психосоціальної практики: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів/М.В. Фірсов, Б.Ю. Шапіро. - М.: 2002. - 192 с. .

54. Фірсов М.В. Теорія соціальних роботи: Учбова допомога для студ. высш. навчань. закладів /М.В. Фірсов, Е.Г. Студенова. - М.: Гуманітарний изд., 2001. - 432 з..

55. Холл К. С., Теория поля Курта Левина/Холл К. С., Линдсейт Г. - [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://www.psyinst.ru/library.php?part=article&id=1081>.

56. Холостова Е.И. Теория социальных работы: Підручник / Е.І. Холостової. - М.: Юристъ, 1999. - 334 з..

57. Элазар Д. Дж. Европейское сообщество: между государственным суверенитетом и субсидиарностью или Иерархия против коллегиальности в управлении Европейским сообществом // Казанский федералист. 2002. № 4 - 164 с.